صحبت سپيرين جي

ترجمو

صحبت نامه (فارسي)

ملفوظات شريف

امام العارفين حضرت پير سائين روضي ڌڻي

قَدَّسَ اللّٰهُ سِرَّهُ الْعَزِيزَ

جامع

حضرت خليفو محمد حسين مهيسر عليه الرحمة

مترجم

مفتي عبدالرحيم سڪندري

ڪتاب جو نالو: صحبت سپيرين جي
ترجمو ”صحبت نامه“ (فارسي)
موضوع: ملفوظات پير سائين روضي ڌڻي
ليکڪ: خليفو محمد حسين مهيسر
سنڌيڪار: مفتي عبدالرحيم سڪندري
ڪمپوزنگ: عبدالرحيم نظاماڻي
ڇاپيندڙ: مڪتبه مجدديه (www.maktabah.org)
سال: 2015

مقدمو

حضرت امام العارفين محبوب سبحاني قطب يزداني پير دستگير سيد محمد راشد قادري نقشبندي عرف پير سائين روضي ڌڻي ﷫ جن سنڌ جي هڪ عظيم هستي آهن. سندن فيض ۽ ارشاد جي سرهاڻ اڄ به سڄي سنڌ ۾ محسوس ڪئي وڃي ٿي. سندن فيوض و برڪات جي هڪ بي بها نشاني سندن ملفوظات شريف آهن، جيڪي سنڌيءَ جي ڪلاسيڪل صوفي ادب ۾ هڪ اهم حيثيت رکن ٿا. جيئن شاعريءَ ۾ شاهه عبداللطيف ڀٽائي ﷫ جن جو ڪلام آهي، تيئن نثر ۾ پير سائين جن جا ملفوظات شريف آهن. سندن ملفوظات شريف ٻن خليفن گڏ ڪيا. وڏي ملفوظات شريف سندن خليفه اعظم خليفه محمود نظاماڻي ﷫ جن سندن وصال کان 14 سال پوءِ بنام مجمع الفيوضات (فارسي) گڏ ڪئي، جنهن ۾ سورنهن باب ۽ ٻه هزار کان ڪجهه مٿي نقل آهن. ان ۾ مصنف سميت ڪيترن ئي راوين کان روايتون موجود آهن. ٻي ملفوظات شريف ننڍي خليفي محمد حسين مهيسر ﷫ جن پير سائينؒ جن جي حياتي مبارڪ ۾ سندن ئي صحبت ۾ ويهي لکي، جنهن ۾ صرف خليفي صاحب جي زباني نقل آهن. ٻئي ڪنهن راوي جي روايت هن ملفوظات ۾ شامل ڪانهي. خليفه محمد حسينؒ پير سائينؒ جن جا ارشادات گرامي لکي، پوءِ کين پڙهي ٻڌائيندا هئا. جنهن ڪري هي ملفوظات مبارڪ نالي "صحبت نامه" جيڪا فارسي ۾ لکي وئي، صحت جي اعتبار کان سڀ کان وڌيڪ مستند ۽ معتبر آهي. هي ملفوظات شريف مجمع الفيوظات کان گھڻي مختصر آهي ۽ صرف 83 نقلن تي مشتمل آهي.

"صحبت نامه" (فارسي) جو سنڌي ترجمو جناب علامه مفتي عبدالرحيم سڪندري صاحب "صحبت سپيرين جي" جي نالي سان ڪيو آهي، جيڪو سڀ کان پهريان 1994ع ۾ پريس مان ڇپجي پڌرو ٿيو. جلد ئي ان جي ختم ٿي وڃڻ جي ڪري ٻيو ڇاپو نڪتو جيڪو في سبيل الله تقسيم ڪرڻ جي لاءِ هيو. هن جي طلب ۾ اضافي جي ڪري عين ممڪن آهي ته اهو ٻيو ڇاپو پڻ عنقريب ختم ٿي ويندو. انهيءَ ڪري هن عاجز ارادو ڪيو ته مڪمل ڪتاب مان صرف ملفوظات گرامي ٽائيپ

ڪري هڪ مختصر رسالو تيار ڪيو وڃي، جيڪو انٽرنيٽ تي شايع ڪيو وڃي. انهيءَ ڪوشش ۾ هي مختصر رسالو تيار ٿيو آهي، جنهن ۾ مڪمل 83 ملفوظات شريف شامل آهن ۽ ضروري فوٽ نوٽ پڻ ڏنا ويا آهن. انٽرنيٽ تي شايع ڪرڻ سان گڏ، هي عاجز ان جون پرنٽ ڪاپيون مفت تقسيم ڪري رهيو آهي. جيڪي به دوست هي رسالو پڙهن، تن کي عرض آهي ته هن عاجز کي پنهنجين دعائن سان نوازين. دعا آهي ته شال الله تبارڪ و تعالىٰ هن فقير جي هي حقير ڪوشش صاحبِ ملفوظات جي برڪت سان قبول فرمائي ۽ اسان سڀني کي سندن فيوض و برڪات سان مستفيض فرمائي. آمين!

عبدالرحيم نظاماڻي
اڱارو، 16 مئي 2006ع

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

الحمد للّٰه الّذي نور قلوب العاشقين بانوار المحبة والصلوة والسّلام علىٰ سيّدنا محمّد خير الخليقة وعلىٰ آله وصحبه النجباء الكرام البررة اجمعين.

امّا بعد!

1. هڪ ڏينهن ماوىٰ و ملجائي درماندگان حضرت پير دستگير ادام الله ارشاده جن جي زبان دُرافشان مان هن طرح ٻڌڻ ۾ آيو ته مريد کي جڳائي ته جيڪو به نڪتو پنهنجي مرشد جي زبان گوهر افشان مان ٻڌي ته ان کي وحيءَ وانگر جاڻي لکي ڇڏي. اميد آهي ته انهن برڪت پرين لفظن جي طفيل (اهو مريد) بي بها نعمت ۽ اعلىٰ درجي کي پهچندو. انهيءَ سبب جي ڪري جڏهن هن فقير (ليکڪ) معرفت جي درياهه ۾ ٽٻين هڻندڙ عزت وارن بزرگن ۾ چونڊيل جو ڪلام، جيڪو چٽڪه مثل هڏن کي جياريندڙ هيو، سندن ئي مبارڪ زبان فرحت نشان مان ٻڌو ته ان کي مٿئين فيض واري فرمودي موجب هن هنڌ لکي ڇڏيو.

2. هڪ وقت ساداتن سڳورن مان هڪ شخص، حضرت پير دستگير جن جي خدمت بابرڪت ۾ عرض ڪيو ته: اي حقيقت واري واٽ جا مالڪ ۽ ولايت جي ملڪ جا والي! هي ڏڪايل ٻانهو اوهان کي پرتل آهي. ان جي جواب ۾ (کيس) ارشاد فرمايائون ته: ڪنهن شخص هڪ واٽ ويندي بزرگ کي دعوت کائڻ لاءِ عرض ڪيو. ان بزرگ چيو ته مون ساڻ هڪ گڏهه به رفيق آهي، متان اوهان جي هٿان ان جي خدمت نه ٿي سگهي! ميزبان، پاڻ تي قسمين قسمين ڪاڌي پيتي ۽ گاهه داڻي ڏيڻ کي مقرر ڪيو. ان فقير ميزبان جي چوڻ تي اعتبار ڪري، توڪل واري واٽ، جيڪا انسان لاءِ مضبوط رسي آهي، ان کي ڇڏي ڏنو ۽

حق سُبحانہٗ و تعالیٰ کان سواءِ غير تي ڀروسو ڪري ويهي رهيو. جڏهن رات ٿي ته الله جل شانہٗ و تعالیٰ ان جي دل تان غير تي ڀروسي ڪرڻ جي غيرت سببان، گڏه جي خدمت ڪرڻ (واري ڳالھ) وسارائي ڇڏي. جيئن حضرت يوسف صلواة الله تعالیٰ عليه ساقيءَ کي عزيزِ مصر اڳيان پنهنجي حال پيش ڪرڻ لاءِ چيو هو ۽ حق سبحانہٗ و تعالیٰ ان ساقيءَ جي دل تان، تمام گهڻو وقت اها ڳالھ وسارائي ڇڏي هئي، جيئن اهو قصو مشهور آهي. صبح جو موڪلائڻ وقت اهو بزرگ جڏهن گڏه تي سوار ٿيو ته گڏه ساري رات جي سخت اڃ ۽ بک سببان بيحال ٿي ڪري پيو. اهو مثال انهن بي دين ۽ رسمي پيرن مشائخن جو آهي، جيڪي (نذرانن ۽ تحفن) وٺڻ لاءِ ته محڪم ۽ مستقيم هوندا آهن، (مگر) دين جي دڳ کان دور ۽ روڪيل هوندا آهن. جيڪي ماڻهو اهڙن بي دينن کي هديا ۽ خيراتون ڏين ٿا ۽ اهي وري انهن لاءِ دعائون گهري، قيامت جا بار پاڻ تي کڻي انهن کي آسرا ڏئي چون ٿا ته توهان اطمينان ڪريو جو اسان توهان کي سوال جواب وقت آزاد ڪرائينداسون. سو انهن جو مثال به ان گڏه واري مثال جهڙو آهي. اهي به گهڻين ڀٽڪن جي ڪري قيامت جي ميدان ۾ ڪريا پيا هوندا جو (الله سُبحانہٗ و تعالیٰ جو فرمان ڇڏي) غير جي چئي تي ڀروسو ڪري الله تعالیٰ جي ذڪر فڪر کان غافل ۽ سست ٿا ٿين. جيئن رسول خدا صلّی الله تعالیٰ عليه وسلّم جن جو فرمان آهي: **اَنَا غَيُورٌ وَاللّٰهُ اَغْيَرُ مِنِّي**[1]. يعني آئون غيرت وارو آهيان ۽ الله تعالیٰ مون کان وڌيڪ غيرت وارو آهي.

رباعي

تکيہ بر ديوار کردم برسرم افتاد خاک
خاک بادا برسرش کو تکيہ بر غيري کند

ترجمو: ڀت تي ٽيڪ ڏنم ته مٽي
تي مٽي ڪري پئي، جيڪو
غير تي ڀروسو ڪري ان تي شال

[1] مٿين حديث لفظن جي ٿوري ڦيرڦار سان حضرت ابوهريره ۽ حضرت مغيره رضي الله عنهم کان مشڪوات شريف جي باب اللعان فصل اول، صحيح مسلم جلد اول، ۽ المستدرڪ للحاڪم جلد رابع ۾ موجود آهي.

برسر ديدم جهان را هيچ کس غمخوار نيست آزمودم هر کسي را جز خدايم يار نيست	مٿي پوي. سارو جهان ڏٺم (مگر) ڪوبہ غمخوار ڪونهي، هر هڪ آزمايو اٿم خدا تعالىٰ کان سواءِ ڪوبہ مددگار ڪونهي.

ان کان پوءِ ان سيد صاحب کي فرمايائون تہ: وسواس نہ ڪجو، چو تہ مون هي نصيحت بموجب فرموده ڪلام الله "وَاَنذِرۡ عَشِيرَتَكَ الۡاَقۡرَبِينَ۝[1]" جي اوهان کي چئي آهي ۽ اوهان وس آهر ڪوشش ۾ مشغول رهو چو تہ: "اَن لَّيۡسَ لِلۡاِنۡسَانِ اِلَّا مَا سَعىٰ۝[2]" يعني انسان جي وس ۾ صرف ڪوشش ڪرڻ آهي. ۽ ٻئي هنڌ الله تعالىٰ جو فرمان آهي تہ "فَاسۡعَوۡا اِلىٰ ذِكۡرِ اللّٰهِ[3]" يعني الله جل شانهٗ و تعالىٰ جي ذڪر ڏانهن ڊوڙو (سندس يادگيريءَ لاءِ ڪوشش ڪريو)، تنهن ڪري ان جي يادگيريءَ ۾ مشغول هجو.

3. هڪ ڏينهن واعظ ۽ نصيحت فرمائڻ ۾ مشغول هيا. گفتگو هلندي فرمايائون تہ عارفن کي هر قسم جي سمجهہ عطا ٿيل آهي. جيئن هڪ قصو آهي تہ هڪڙي بادشاه پنهنجي ماڻهوءَ کي حضرت بهلول دانا ﷺ طرف امتحان وٺڻ خاطر ٽن سوالن پڇڻ لاءِ موڪليو. پهريون تہ درويشيءَ جو حال ڪيئن هوندو آهي. ٻيو تہ جڏهن هر شيءِ خدا تعالىٰ جي طرفان تقدير ۾ لکيل آهي تہ پوءِ خدا تعالىٰ ڪنهن گناه وغيره جي ڪري ڇو ٿو مواخذه فرمائي؟ ٽيون تہ ابليس عليه اللعنة جڏهن باهہ جي پيدائش آهي تہ پوءِ باهہ جو عذاب ان کي ڇا ڪندو؟

[1] اها آيت سورة شعراء جي عہ 214 آهي جنهن جي معنىٰ آهي تہ "۽ پنهنجن ويجهن عزيزن کي ڊيڄار."

[2] سورت النجم آيت عہ 39

[3] سورت جمعة آيت عہ 9

ان سوال ڪندڙ شخص کي حضرت بهلول ﷫ هڪ پٿر ڪڍي زور سان وهائي ڪڍيو، جنهن سبب ان سوال ڪندڙ کي ڏاڍو سور ٿيو ۽ اهو بادشاهه وٽ دانهن کڻي آيو. بادشاهه حضرت بهلول ﷫ کي پاڻ وٽ گهرايو. فريادي ۽ جوابدار کي پنهنجي اڳيان ويهاريائين. ان فريادي پنهنجي دعويٰ پيش ڪئي ته هن مون کي پٿر هنيو آهي جنهن ڪري مون کي ڏاڍو سور ٿيو آهي. ان کي حضرت بهلول دانا ﷫ جواب ڏنو ته مون ته تنهنجن سوالن جا جواب ڏنا آهن. فريادي چيو اهو وري ڪيئن؟ تنهن تي بهلول ﷫ فرمايو ته: تو سوال ڪيو هو ته درويشي ڪيئن هوندي آهي؟ آئون توکان سوال ٿو ڪريان ته سور ڪيئن ٿيندو آهي جيڪو توکي پٿر لڳڻ سان ٿيو آهي. فريادي چيو ته سور سور آهي جيڪو زبان سان ٻڌائي نٿو سگهجي، ان جو تعلق حال سان آهي. تنهن تي حضرت بهلول دانا ﷫ فرمايو ته جڏهن تون سور کي زبان سان بيان ڪري نٿو سگهين ته آئون وري توکي درويشي جنهن جو تعلق به حال سان آهي اها ڪيئن زبان سان ٻڌائي سگهندس؟ "**الحال لا يعبر بالمقال**" يعني حال جو بيان قال سان نه ٿي سگهندو آهي. ٻيو تو پڇيو هو ته ابليس لعين باهه جي پيدائش آهي ۽ باهه کي باهه ڇا ڪندي؟ ان جو جواب هن طرح ڏنم ته تون به ته مٽيءَ جي پيدائش آهين جيئن الله سبحانهٗ و تعاليٰ قرآن مجيد ۾ ارشاد فرمايو آهي: "**مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرىٰ**[1]" ترجمو: توهان کي اسان مٽيءَ مان خلقيو آهي ۽ ان ۾ توهان کي موٽائينداسون ۽ ان مان ئي اوهان کي ٻيهر ڪڍنداسون. سو پٿر به مٽيءَ جو آهي پوءِ مٽيءَ کي مٽي ڇو نقصان ڏنو؟ تو ٽيون سوال ڪيو هو ته تقدير قادر ڪريم جي طرفان آهي پوءِ ٻين تي ڇو ٿي تهمت رکي وڃي؟ ان جو جواب هي آهي ته پوءِ مون کي عيوض وٺڻ لاءِ ڇو پڪڙيو اٿوَ؟

[1] سورة طٰه آيت نمبر 55

4. هڪ ڏينهن ڪتاب خريد فرمايائون. پوءِ فرمايائون ته (ديني) ڪتاب مهانگا خريد ڪرڻ بهتر آهن، ڇو ته دنيا خسيس ۽ لعين، پليد ۽ فاني آهي، اها ڏئي دين مٿين خريد ڪرڻ گهرجي. جيئن الله تعاليٰ فرمايو آهي: "**مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ وَمَا عِندَ اللَّهِ بَاقٍ**[1]" يعني توهان وٽ جو ڪجهه آهي سو ختم ٿيندو ۽ جيڪي الله تعاليٰ وٽ آهي سو هميشه رهندڙ آهي.

5. هڪ ڏينهن فرمايائون ته جيڪو شخص الله تعاليٰ جي رضامندي خاطر (ديني) ڪتاب مهانگا خريد ڪندو ته اهڙي شخص جي اولاد ۾ علم باقي رهندو.

6. هڪ ڏينهن واعظ نصيحت فرمائڻ ۾ مشغول هئا. ان دوران ۾ ڪتاب شمائل محمدي ﷺ مان هڪ قصو بيان فرمايائون ته حضرت پيغمبر ڪريم **عَلَيْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ** سان صحابه ڪرام **رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالىٰ عَنْهُمْ** کي بيحد محبت هوندي هئي. اُحد شريف واري جنگ جي ڏينهن شيطان لعين مدينه منوّره **زادها الله شرفًا و تعظيمًا** ۾ اچي ڪوڙو اعلان ڪيو ته حضرت رسول مقبول **عَلَيْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ** دارالبقا ڏانهن رحلت فرمائي ويا آهن. اهو اعلان ٻڌي هڪ عورت مدينه منوره کان ٻاهر (احد شريف ڏانهن) ڊوڙندي ٿي وئي ۽ چوندي ٿي وئي ته حضرت رسول خدا ﷺ وجي ڏسان. پوءِ ان عورت کي واٽ ۾ چار جنازا نظر آيا جيڪي ماڻهو کنيو ٿي آيا. ماڻهن ان عورت کي چيو ته هي هڪ تنهنجي پيءُ جو جنازو آهي، ٻيو جنازو تنهنجي ڀاءُ جو آهي، ٽيون جنازو تنهنجي پٽ جو آهي ۽ هي چوٿون جنازو تنهنجي مڙس جو آهي. ان عورت انهن جنازن ڏانهن ڏٺو به ڪين ۽ چوڻ لڳي ته هي مصيبت مون لاءِ تمام هلڪي آهي. مونکي رسولِ خدا ﷺ ڏسيو ته آئون سندن زيارت ڪريان. پوءِ ائين چوندي ڊوڙندي ٿي وئي ته

[1] سورة النحل آيت نمبر 96

سامهون پيغمبر ڪريمِ عَلَيۡهِ الصَّلوٰةُ وَالسَّلَامُ جن کي (خير سان صحيح سلامت) ڏٺائين. سندن دامن وٽي چوڻ لڳي يا رسولَ اللهُ! هي چار ئي (قربن جي وڇوڙي وارين) مصيبتون مون تي اوهان کي نہ ڏسڻ واري تڪليف کان هلڪيون آهن. اوهان جو فراق مون لاءِ وڏي مصيبت هيو.

ائين فرمائي سندن اکيون مبارڪ پاڻي سان پرجي ويون ۽ فرمايائون تہ: صحابہ ڪرام کي رسول الله ﷺ سان ڪيتري نہ محبت ۽ ايمان هيو جو پنهنجي جان، اولاد، مال ۽ عزيزن قربن ۽ سڀني انسانن کان وڌيڪ پاڻ ڪريم ﷺ جن سان محبت ڪندا هئا. جيئن حديث شريف ۾ آهي:

قال رسول الله صلّى الله عليه و آلہٖ وسلّم: لا يؤمن احدكم حتىٰ اكون احبّ اليه من نفسه و ماله و ولده و والده والنّاس اجمعين[1]

ترجمو: حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنه کان روايت آهي تہ رسول الله **صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ** جن فرمايو تہ: اوهان مان ڪوبہ مؤمن نٿو ٿي سگهي جيستائين آئون ڪيس سندس جان، مال، اولاد، پيءُ ماءُ ۽ سڀني ماڻهن کان وڌيڪ پيارو نہ هجان.

ائين فرمائي وري فرمايائون تہ اسين ان زماني جي لائق نہ هياسون تڏهن تہ رب تعالىٰ اسان کي پري ڪري ڏوراهين ۽ آخري دور ۾ پيدا فرمايو.

7. هڪ ڏينهن نقل بيان فرمايائون تہ هڪڙي عورت پنهنجي مڙس جي هر ڳالھ ۾ هميشہ مخالفت ڪندي هئي. هڪ ڏينهن ڪيس مڙس چيو تہ تنهنجي پيءُ ماءُ وٽان ماڻهو آيو آهي صبح جو هلنداسون. ان کي زال چيو تہ صبح نہ، هينئر ئي تيار ٿي تہ هلون. نيٺ ٻئي تيار ٿي درياھ جي پتڻ تي پهتا. مڙس زال کي چيو تہ تون عورت ذات آهين تنهنڪري تون ٻيڙيءَ تي چڙھ ۽ آئون ڊڳي جو پڇ جهلي ترندو ٿو هلان. عورت مڙس جي مخالفت ڪندي ٻيڙي تي چڙهڻ کان انڪار ڪيو ۽

---

[1] بخاري شريف جلد اول صہ 7

ڏگي جي پچ ۾ چنبڙي پئي. پوءِ جڏهن درياهہ جي وچ سير ۾ پهتا تہ مڙس زال کي چيو تہ ڏگي جو پچ مضبوط جهلجان. عورت مڙس جي مخالفت ڪرڻ سبب ڏگي جو پچ ڪٽي ڇڏيو تہ ٻڏي وئي.

اي عزيز! اهڙي طرح جيڪا دل (غير جو پچ ڇڏي) هميشه نفس جي مخالفت پئي ڪندي سا نيٺ حقيقت واري درياهہ ۾ مستغرق ٿيندي. جيئن قدسي حديث آهي: **دع نفسك و تعال** (يعني پنهنجي نفس کي ڇڏ پوءِ اچ).

8. هڪ دفعي رات جو درگاهہ مبارڪ واري مسجد شريف ۾ ويٺو هئس تہ اوچتو حضرت جن مون وٽ آيا ۽ اچي مون سان صحبت ۾ مشغول ٿيا. ان دوران مسجد شريف جي اڱڻ واري پٽ ڏانهن اشارو ڪندي فرمايائون تہ اي ادا! سياڻي هن پٿر ۽ سون ۾ ڪو فرق نہ ڪجان (يعني عارف جي نظر ۾ سون ۽ مٽي برابر هجڻ گهرجن).

9. هڪ ڏينهن پنهنجي زبان گوهر افشان سان فرمايائون تہ پنهنجي عملن کي دنياوي غرضن ۽ نفساني خواهشن کان پاڪ ڪريو. ائين فرمائي مثنوي شريف مان هڪ نقل آندائون تہ حضرت امير المؤمنين علي كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهٗ جن هڪ ڪافر کي (جنگ دوران) قتل ڪرڻ لاءِ زمين تي دسيو. ان وقت ان ڪافر حضرت علي رضي الله عنه جن جي منهن مبارڪ ڏانهن (حسد وچان) ٿڪ اڇلائي. پاڻ ان کي ڇڏي ڏنائون. ڪنهن شخص عرض ڪيو تہ حضرتا هن ڪافر کي ڇا لاءِ ڇڏي ڏنوَ؟ پاڻ فرمايائون تہ پهريائين هن کي خالص باري تعالىٰ جي رضا واسطي ڪُنم ٿي، مگر هاڻي ٿورو نفساني غرض بہ هن ۾ شامل ٿي ويو آهي. توڙي جو ڪافر کي ڪهڻ پلو عمل آهي پر پوءِ بہ هن کي ڇڏي ڏنو اٿم.

10. هڪ ڀيري فرمايائون ٿي تہ جڏهن باري تعالىٰ تي توڪل ڪئي هيم، پوءِ پنهنجي حويلي ۾ وڃي اهل خانہ صاحبن کي چيو هيم تہ اسان خدا تعالىٰ تي

توڪل ڪئي آهي اوهان به ڪريو. جيڪڏهن اوهين اهو امر بجا نه آڻيندا ته اسان الله تعالىٰ جو اهو امر بجا آڻينداسون جيڪو خدا تعالىٰ پنهنجي محبوب ڪريم ﷺ جن کي قرآن مجيد ۾ فرمايو آهي ته: ”يَآ اَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّاَزۡوَاجِکَ اِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ الۡحَيٰوةَ الدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيۡنَ اُمَتِّعۡكُنَّ وَاُسَرِّحۡكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا۝[1]“ ترجمو: اي نبي پنهنجين گهروارين کي چئو جيڪڏهن توهان دنيا جي حياتي ۽ ان جو سينگار گهرو ٿيون ته اچو توهان کي گذاري جو سامان ڏيان ۽ سهڻي نموني ڇڏي ڏيان.

تنهن تي سيني اهل خانه صاحبن چيو ته اسان به الله تعالىٰ تي توڪل ڪئي آهي. ان کان پوءِ آزمائش طور اسان تي ڪجهه ڏينهن فقر ۽ فاقه جي تلوار وسندي رهي ۽ تمام گهڻيون تڪليفون آيون. ان کان بعد باري تعالىٰ ايتري ته فراخي عطا فرمائي جو هي هيترا سارا بيا ماڻهو به بفضل الاهي کائي رهيا آهن.

11. هڪ پيري سومهڻي جي نماز کان بعد درگاهه شريف واري مسجد شريف اندر هن فڪر ۾ ويٺو هئس ۽ دل ۾ پهه ويني پچايم ته وقت ٿئو ملي جو ڪٿي پنهنجي اندر جو احوال مرشد ڪريم کي عرض ڪريان. ان فڪر ۾ حيران ويٺو هئس ۽ پاڻ حضرت جن مسجد شريف اندر مراقبي ۾ ويٺا هيا. پوءِ پاڻ اوچتو مراقبي مان اٿي ڪڙا ٿيا ۽ حويلي مبارڪ ڏانهن وڃڻ لڳا. جڏهن هن فقير جي پرسان اچي لنگهيا ته منهنجي دل جي حال موافق جواب ڏيندي فرمايائون ته: خدا تعالىٰ توهان جي دلين جا حال ڄاڻندڙ آهي (يعني جيڪي به اوهان جي دل ۾ آهي تنهن کي هو ڄاڻي ٿو) ٻئي کي حال ٻڌائڻ جي ضرورت نه آهي.

12. هڪڙي ڏينهن مسجد شريف جي اڱڻ ۾ ويٺو هئس. حضرت ميان صاحب (حضرت پير سائين روضي وارن قَدَّسَ اللّٰهُ سِرَّهُ الۡعَزِيزَ جن جو والد ماجد حضرت سيد محمد بقا شاهه شهيد نَوَّرَ اللّٰهُ مَرۡقَدَهٗ) جن واعظ ۽ نصيحت

---

[1] سورة احزاب آيت 28

فرمائڻ ۾ مشغول هيا. اوچتو فرمائڻ لڳا اي ياڙو! ٻڌايو ته جيڪڏهن هن وقت الله تعالىٰ توهان سڀني کي ڪٽي وفات ڏئي ته پوءِ اهل عيال ٻار ٻچا ڪنهن جي حوالي ڪندؤ؟ (نيت ته الله تعالىٰ جي ئي حوالي ڪندؤ تنهنڪري هي پلو نه آهي جو) جنهن کي مرڻ بعد اهل عيال حوالي ڪندؤ ان کي هاڻي ئي هن حياتي ۾ حوالي ڪري ڇڏيو.

13. هڪڙي ڏينهن لاڙڪاڻي شهر ۾ حضرت جن جي خدمت اقدس ۾ ويٺو هيس. حضرت جن مون کان سوال پڇيو ته مرد کي اوگهڙ ڍڪڻ ڪيستائين فرض آهي؟ عرض ڪيم ته دُن تائين. پوءِ فرمايائون ته عارف شخص جو دُن ڪهڙو آهي؟ عرض ڪيم ته مون کي خبر نه آهي، اوهان سمجهايو؟ تنهن تي پاڻ فرمايائون ته: عارف جو دُن عرش عظيم آهي. عارف لاءِ ضروري آهي ته هو پاڻ کي عرش عظيم تائين ڍڪي، ان کان مٿي جيڪڏهن اگهاڙو آهي ته پڻ ناهي.

14. هڪ وقت پنهنجي مسجد شريف جي پرسان وضو ٿي ساريائون. جڏهن وضو ڪري فارغ ٿيا ته پنهنجي سونهاري مبارڪ کي ڦڻي ڏنائون. اوچتو منهنجي دل ۾ خيال پيدا ٿيو ته حضرت جن رات جو ڦڻي ڏين ٿا (سو الائي جائز آهي يا نه؟) تنهن تي منهنجي حال موافق جواب ڏيندي فرمايائون ته: سرورِ عالم عَلَيْهِ الصَّلوٰةُ وَالسَّلَامُ عشاء جي وقت ڦڻي ٿي ڏني ته اوچتو مؤمنن جي ماءُ حضرت عائشه صديقه رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالىٰ عَنْهُا پڇيو ته حضرتا! روزانو رات جو ڦڻي ڏيندا آهيو تنهن ۾ ڪهڙي حڪمت آهي؟ پاڻ فرمايائون ته رات جو جيڪو شخص سونهاري کي ڦڻي ڏيندو تنهن تي قرض نه ٿيندو. پوءِ مؤمنن جي ماءُ پڇيو ته حضرتا! اوهان تي ڪنهن جو قرض آهي ڇا؟ پاڻ فرمايائون ته هائو اوهان جو ڪابين (مهر) اسان تي قرض آهي. تنهن تي ام المؤمنينؓ عرض ڪيو ته حضرتا مون پنهنجو ڪابين اوهان کي بخش ڪيو. پوءِ بي رات وري ام المؤمنينؓ ڏٺو ته پاڻ ڦڻي ڏئي رهيا آهن. تڏهن حضرت صديقهؓ عرض ڪيو ته حضرتا جيڪي اسان جو قرض

هيو اهو ته بخشيوسون، هاڻي ڇا لاءِ ٿا ڦٽي ڏيو؟ پاڻ فرمايائون ته جنهن شيءِ مان اهڙو فائدو ٿئي ان کي ڇا لاءِ ڇڏيان؟

15. هڪڙي ڏينهن (حضرت جن سان گڏ) رستي سان ويندي ڪجهه ماڻهو رستي ۾ ملاقاتي ٿيا. جڏهن انهن وٽان لنگهياسون ته مون انهن جي اهانت ڪئي (يعني انهن تي ڇٽر وغيره ڪيم) تنهن تي پاڻ فرمايائون ادا محمد حسين! هي ڇا ٿو چوين؟ اسان کي ڏمرائين ٿو. اجا تنهنجي نظر ڇڱي مٺي تي آهي، توکي جڳائي ٿو ته تون سڀ ڪنهن کي چڱو ڄاڻ، چڱو چئُو ۽ چڱو ڀانءِ. پوءِ ان ئي وقت مون تي راضي ٿيا ۽ ڪجهه توحيد جي رمز سمجهايائون.

16. هڪ دفعي حضرت جن سان گڏ ٻيڙي ۾ سوار هيس. پنهنجي شاگرد کي چيم ته منهنجي چادر ڌوئي صاف ڪري اچ. تنهن تي مون کي حضرت جن فرمايو ته: تون پاڻ ڇو نٿو ڌوئين؟ مون عرض ڪيو ته حضرتا اوهان جي حاضري کان جدا ٿي نٿو سگهان. پوءِ ان وقت فرمايائون ته: خادم کي جيڪڏهن مخدوم ڪو ڪم چوي ته جائز آهي. پر اوهان کي تعليم لاءِ چوان ٿو ته طاقت ۽ توفيق هوندي پنهنجو ڪم ٻئي کي چوڻ نه گهرجي. پر جيڪڏهن چئجي ته پڻ نا هي.

17. هڪڙي ڏينهن رستي سان ويندي عرض ڪيم ته شايد قيامت ويجهي اچي وئي آهي جو هر هڪ شهر ۽ ديهه جو ٽيون يا چوٿون حصو آباد آهي (يعني آبادي جي ڪثرت قيامت جي نشاني آهي). پاڻ خوش طبعي ۽ پوگ جي انداز ۾ مونکي فرمايائون ته تنهنجي قيامت ويجهي اچي وئي آهي.

18. هڪ پيري رات جو (هن ملفوظات شريف جي جامع لاءِ) فرمايائون ٿي ته: خليفو به سنو آهي ۽ سنو سمجهيو اٿس، پر آئون ڪوبه اهڙو ماڻهو نٿو ڏسان جنهن سان پنهنجي علم ۽ راز جي ڳالهه ڪجي.

19. هڪ وقت لاڙڪاڻي شهر ۾ حضرت جن جي حضور ۾ ويٺو هيس. ان وقت پاڻ فرمايائون ته عارف کي اهڙو عروج هجڻ گهرجي جو جنٽي به سندس

نظر پوي ته انهيءَ وقت ۾ پنهنجي قدم کي ان هنڌ تي رکي، توڙي جو سندس نظر لکن سالن جي واٽ تي پويس ته به بنا دير پنهنجي قدم کي نظر واري جاءِ تي رکي.

20. هڪ دفعي خليفي صاحب محمود نظاماڻي (عليه الرحمة) جي ڳوٺ (ڪڙيو گهنور) ۾ مهمان هياسون. فقير مسجد شريف ۾ ويٺا هيا ۽ پاڻ ڪٽ تي جيڪا مسجد شريف جي پرسان پيل هئي، ان تي آرامي هيا. آئون سندن سيراندي کان ويٺو هيس. ڪنهن مهل پنهنجي هٿ مبارڪ کي ڏگهو ڪري فرمايائون اي ادا محمد حسين! اڄ پاڻ ڳالهيون ڪونه ڪيون آهن. ائين فرمائيندي پنهنجو دست مبارڪ منهنجي ٻانهن ۾ وجهي مون کي پنهنجي ڪٽ تي ڪڍي ويها ريائون. پوءِ جيڪي سندن نوڪر خادم ۽ حاضر مجلس وارا هئا سي مون تي ڏمريا. تنهن تي انهن کي فرمايائون ته: اوهين هن تي ڇو ٿا ڏمرجو! اوهان پاڻ سڄو ڏينهن لسي ٿا کائو ۽ ٻين کي پاڻي ٿا ڏيو. سڀ مؤمن ڀائر آهيون اهڙو فرق نه ڪريو.

21. هڪڙي وقت فرمايائون ته: آئون ننڍ ڙائپ ۾ ڪڏهن ڪڏهن طالب علمن جي صحبت ۾ وڃي وهندو هيس. پوءِ مون کي حضرت ميان صاحب نَوَّرَ اللّٰهُ مَرْقَدَهٗ جن فرمائيندا هيا ته بابا اهڙن شخصن جي صحبت ۾ نه وهندا ڪريو. ڇاڪاڻ ته اهي صرف زباني ڳالهيون ڪندا آهن. انهن وٽ رڳو قال آهي پر حال ڪجهه به نه اٿن. پوءِ قال بنا حال جي بي نصيبي آهي.

قال را چه بيني بنگر بسوءِ حال بر اشهد توخنده زند اسهد بلال	معنيٰ: قال کي ڇا ڏسندين؟ حال ڏانهن نهار. تنهنجي اشهد تي بلالؓ وارو اسهد کلي ٿو.

(يعني حضرت بلال ﷛ جيڪو رسول ڪريم ﷺ جو عاشق ۽ صاحب حال هو سو ٻاتائيندو هوءِ بانگ ۾ اشهد چوڻ جي بجاءِ اسهد چوندو هو. سو حال ۽ محبت واري جو اسهد تو قال واري جي اشهد کان ڪيترا حصا بهتر آهي).

22. هڪڙي وقت مسجد شريف ۾ ويٺا هئا. مون پنهنجو حال سندن خدمت بابرڪت ۾ عرض ويٺي ڪيو ۽ درخواست ويٺي پيش ڪيم. پوءِ پاڻ فرمايائون: جيڪڏهن هٿ کي باهه تي رکجي ته نفس سهي سگهندو يا نه؟ عرض ڪيم ته نه! تڏهن فرمايائون ته اوهان منهنجا هٿ آهيو. جيڪڏهن پنهنجي هٿ کي سڙڻ نه ڏهُ ته انشاءالله تعالىٰ توهان کي به سڙڻ نه ڏيندس. بمنهٖ و ڪمال ڪرمهٖ

23. هڪ وقت حضرت جن سان گڏ رستي سان ٿي ويس. عرض ڪيم ته يا شيخ! توهان الله تعالىٰ جي خزانن جا ڪنجي بردار آهيو. جيڪڏهن خزاني مان ڪجهه عطا فرمائيندؤ ته ڇا ٿيندو؟ ۽ خدا عزوجل جي خزاني ۾ ڪا کوٽ به ڪانه ٿيندي ۽ هڪ ذري جيتري به ڪمي ڪانه ايندي. ڪنجي بردارن کي (حاڪم جي طرفان) اختيار به گهڻا هوندا آهن. جيئن مير نصير خان بروهي پنهنجي نائب ڏانهن، ڪنهن کي جاگير جو پروانو لکي ڏئي، پوءِ جيڪڏهن اهو نائب چاهي ته ان پرواني کان وڌيڪ ڏئي يا ان پرواني کان گهٽ ڪري ته به نائب جو اختيار آهي، ڪنهن کي ڏئي يا نه ڏئي. (۽ اوهين به الله تعالىٰ جا پيارا آهيو) تنهن تي فرمايائون ته: انهن جو حاڪم اندو آهي ۽ اسانجو حاڪم ڄاڻندڙ ۽ ڏسندڙ آهي ۽ انهن جو حاڪم پرپٺ ۽ غائبانه ڏسڻ کان نابين آهي، ان جا خزانچي جيڪي به ڏين ٿا تنهن کي هو ڪونه ٿو ڏسي، اسان جو حاڪم عالم الغيب والشهادة آهي. ”اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ[1]“ ترجمو: بيشڪ الله تعالىٰ سينن جا راز ڄاڻندڙ آهي. اي عزيز! اسان جو حاڪم جنهن کي ڏياريندو آهي ته ان کي ڏيندا آهيون ۽ جنهن کي نٿو ڏياري ته تنهن کي نٿا ڏيون.

24. هڪ دفعي سندن خدمت ۾ عرض پئي ڪيم ۽ پنهنجو حال ويٺي ٻڌايم. پوءِ پاڻ فرمايائون ته اي ياءُ! تون مونکي گهڻو ئي پيارو آهين، پر تنهنجي ۽

[1] سورة آل عمران آيت 119

منهنجي وچ تي هي آيت سڳوري "اِنَّکَ لَا تَهْدِي مَنْ اَحْبَبْتَ[1]" پردو بنيل آهي (يعني بيشڪ ائين نہ آهي جو تون جنهن کي پنهنجي طرفان گهرين، ان کي هدايت ڪرين).

25. هڪ وقت بيڙي ۾ سوار هياسون، پوءِ ننڊ ڪرڻ لاءِ کٽ جي بستري تي آرامي ٿيا. مون خادم کي چيو تہ ڪاٺي جو ٽڪرو ڪٽي ڏي تہ کٽ جي پاڳي هيٺان ڏيان (جيئن کٽ سنئين سڌي رهي). تنهن تي پاڻ فرمايائون تہ جيڪڏهن ڪاٺي جو ٽڪرو کٽ جي پاڳي هيٺان نہ بہ ڏيندؤ تہ بہ خير آهي آئون عادي ڪونہ آهيان جو منهنجي وات مان ڪير وهي پوندو. يعني ظاهر ظهور منع نہ فرمايائون، مريدن جي تعليم لاءِ ائين فرمايائون (تہ گهڻو آرام طلب نہ ٿيو).

26. هڪ پيري بيڙي تي سوار هياسون. اوچتو خليفو دين محمد اٿي بيٺو ۽ ملان موليڏني کي چيائين تہ حضرت جن کي منهنجو عرض ڪر. پوءِ ملان موليڏني (حضرت جن جو خادم ڪوُزي بردار هيو) سندن حضور ۾ عرض پيش ڪيو تہ حضرتا! خليفو دين محمد عرض ٿو ڪري ۽ چوي ٿو تہ آئون قرآن ڪريم جي تعليم، تدريس ۾ مشغول آهيان. جواب ڏنائون تہ قرآن ڪريم نور آهي، پر "رب قارئ القرآن والقرآن يلعنه" يعني قرآن مجيد جا ڪي پڙهندڙ اهڙا بہ آهن، جن کي قرآن مجيد لعنت ڪري ٿو. هن زماني جا ماڻهو قرآن مجيد جي تلاوت وقت (گويا) پنهنجي رب تعالىٰ سان هم ڪلام تہ ٿين ٿا، پر پنهنجي دل کي هن فاني جهان جي ڪمن سان مشغول رکن ٿا. جنهن ڪري انهن جي دلين ۾ پليدي رکيل هوندي تہ ان ۾ پاڪائي ڪٿان جاءِ وٺندي! هن فرمودي ۾ پنهنجي دل کي هٿ ۾ آڻڻ ڏانهن اشارو آهي.

دل بدست آور کہ حج اکبر است	يعني: دل جو حضور هٿ ڪر، جو اڪبري حج اهو اٿئي.

[1] سورة القصص آيت 56

27.	هڪ پيري ترائي (ڪڙئي گهنور جي ويجهو) ڳوٺ ۾ حضرت جن سان گڏ ترسيل هئاسون. حضرت جن جي سمهڻ وقت ڏٺم ته کٽ تي صرف هڪ فراسي پئي هئي. مون هڪڙي خادم کي چيو ته ڪو بيو ڪپڙو (پٽڙي وغيره) به فراسي تي وڇائڻ لاءِ کڻي اچ. تنهن تي پاڻ فرمايائون ته منهنجي عادت آهي ته اڪثر مسجد شريف جي ککن تي سمهندو آهيان. پوءِ پٽڙي وغيره وڇائڻ نه ڏنائون، ۽ انهيءَ فراسي تي آرام فرمايائون.

28.	هڪ دفعي مهيسرن جي ڳوٺ ۾ ترسيل هياسون. جڏهن ننڊ جو وقت ٿيو، مون ڏٺو ته حضرت جن مسجد شريف جي ککن تي ليٽي پيا. پهراڻ مبارڪ جيڪو سندن جسم شريف تي هيو اهو به لاهي ڇڏيائون ۽ خالي ککن تي پاسو مبارڪ رکي سمهي پيا.

29.	هيڪر بيڙي تي سوار هياسون. حضرت جن واعظ ۽ نصيحت فرمائڻ ۾ مشغول هيا. اوچتو ڪتاب بوستان کڻي ان مان هڪ حڪايت جون ٻٽي سٽون پڑهيائون ۽ ايترو ته جوش ۾ آيا جو سندن اکين مبارڪن مان لڙڪ مبارڪ وهي پيا. فرمايائون ته: اسان کي ماڻهن تي عجب ٿو اچي جو پنهنجي ڪوتاهي ۽ سستي سببان هن درگاهه کان محروم ۽ بي نصيب رهجي وڃن ٿا. ائين فرمائي بي پرواهه باري تعالىٰ جي ثنا ۽ تعريف لاءِ زبان مبارڪ کوليائون. ان وقت سندن اکين مبارڪن مان موتين جهڙا لڙڪ وهي رهيا هئا، ۽ ان حڪايت کي پڑهڻ ڇڏي ڏنائون. ٻئي ڏينهن مون کان پڇيائون ته ڪالهه ڪهڙي حڪايت پڑهي رهيا هئاسون؟ مون عرض ڪيو ته فلاڻي درويش واري حڪايت، جيڪو (بيت الله شريف جي) دروازي تي اچي سوالي ٿيو هو. پوءِ اها حڪايت بوستان مان ڳولي سموري پڑهيائون.

30.	هڪ وقت حضرت جن جي حضور ۾ ويٺو هيس. ان وقت فرمايائون ته اي ادا! عاجزي ڪندڙ ٿي. جيڪي ڪجهه آهي سو عاجزي ۾ آهي. ان کان بعد حضرت ميان صاحب نَوَّرَ اللّٰهُ مَرْقَدَهٗ جن جو نقل ٻڌايائون ته هڪ پيري مون

کي سڏي پنهنجي ويجهو ويهاري پڇيائون ته ابتدا ۾ سرور ڪائنات عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ جن جو حال مبارڪ ڪهڙو هيو؟ فرمايائون ته مون عرض ڪيو ته مون کي خبر نه آهي ۽ ڪجهه گهڙيءَ کن دير جو ڪيم ته ان بعد پاڻ مون کي سمجهايائون ته ابتدا ۾ سرور ڪائنات عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ جن جو يتيمي حال هو. جيڪي ڪجهه آهي سو يتيمي ۾ آهي.

31. هڪ ڏينهن حضرت جن جي ڪچهري ۾ وينو هيس ته فرمايائون: اي ادا مان ۽ اسان (پنهنجي هستي) واري دعويٰ ڇڏي ڏيو ۽ ڪنهن سان به دعويٰ نه ڪريو. پوءِ ان متعلق مثال ڏنائون ته هن طرح ڪريو جو هي ڪپڙو جيڪو منهنجي ڪلهي تي آهي ۽ هي تسبيح جيڪا منهنجي هٿ ۾ آهي، انهن لاءِ جيڪڏهن ڪو شخص مون کي چوي ته اِهي شيون منهنجون آهن ته آئون اهي شيون جلدي ان کي ڏئي ڇڏيندس، توڙي جو اهي شيون منهنجي ملڪيت آهن. پر ان ڪري جو جيڪڏهن آئون چوندس ته اهي شيون منهنجون آهن ۽ هو چوندو ته منهنجون ته ان 'مان' ۽ 'اسان' منجهان جهڳڙو پيدا ٿيندو. پوءِ حق سُبحانهٗ و تعالىٰ جي طالب کي جڳائي ٿو ته هو ڪنهن سان به دعويٰ بڌي ڪورٽ ۾ حاضر نه ٿئي.

32. هڪ ڀيري ترائي جي ڳوٺ ۾ مسجد شريف جي صحن ۾ حضرت جن سان وينو هيس ته مون کي فرمايائون ته ادا محمد حسين! اوري آءُ ته ڪا پڇڻ جي صلاح ڪريون. عرض ڪيم ته ڪهڙي طرف پڇون؟ فرمايائون برُّ الرحيم جي طرف (يعني پنهنجي رب رحيم ڏانهن).

33. هڪ ڀيري حضرت جن سان گڏ رستي سان ٿي ويس. ته ڪنهن شخص چيو ته اڄ رات عيد جي آهي. تنهن تي پاڻ فرمايائون: عيد اها نه آهي، اسان لاءِ عيد ان ڏينهن آهي، جنهن ڏينهن خاتمو بالخير ۽ ايمان سان ٿئي.

34. هيڪر حضرت جن سان بيڙي تي سوار هيس. تڏهن فرمايائون ته: مُلان الهداد چڱو ٺيو آهي پر اجا مڙس نه ٿيو آهي جو ماڪوڙي به نه ماري اٿس. يعني ظاهري زينت ٺو رکي.

35. هڪ ڀيري حضرت جن سان بيڙيءَ تي سوار هيس. ان وقت ماڻهن حضرت جن جي گهوڙن لاءِ ايترو ته گاهه پٽي آندو جو هڪڙو ڪٺوئي نٿي ته ٻيو پٽي آندائون ۽ گاهه بيڙيءَ ۾ بچيو پيو هو. پوءِ حضرت جن پنهنجي زبان مبارڪ سان فرمايو ته اي يارو! ڏسو ته الله جل شانهٗ جڏهن اسان جي گهوڙن کي به جلدي جلدي رزق رسائي ٿو ته پوءِ اسان کي ڇا ٿيو آهي جو پنهنجي روزيءَ لاءِ اجائي تڪليف ڪريون ٿا.

36. هڪ دفعي فرمايائون ته: مريد چوڻ بدعت آهي ’يار‘ چوڻ بهتر آهي. ڇاڪاڻ ته پيغمبر ڪريم **عَلَيۡهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ** جن جي زماني پاڪ ۾ ’اصحاب‘ لفظ چوندا هيا جنهن جي معنىٰ يار آهي. پوءِ نقل ٻڌايائون ته حضرت ميان صاحب **نَوَّرَ اللّٰهُ مَرۡقَدَهٗ** جن به پنهنجي مريدن لاءِ فرمائيندا هيا ته فلاڻي هند منهنجو يار آهي (مريد ڪين چوندا هيا).

37. هڪ دفعي مون کان پڇيائون ته جيڪڏهن ڪنهن شخص جو باغ، پاڻي نه ملڻ جي ڪري خشڪ ٿي ويو هجي ۽ ويران پيو ٿئي، ان حالت ۾ جيڪڏهن ڪو شخص ان باغ کي پاڻي ڏئي آباد ڪري ته ان باغ جو مالڪ پاڻي ڏيندڙ شخص کان ڪيترو نه خوش ۽ راضي ٿيندو! مون عرض ڪيو ته ان باغ جو مالڪ ته ڏاڍو خوش ٿيندو پر جيڪو به ان باغ کي ڏسندو ته اهو به خوش ٿيندو. تنهن تي پاڻ فرمايائون ته هي جهان به اسان جي نظر ۾ باغ جي مثل آهي.

38. هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته ڪنهن شخص پرپٺ يا سندن حضور پرنور ۾ اعتراض طور عرض ڪيو هيو ته حضرت ميان صاحب **قَدَّسَ اللّٰهُ سِرَّهٗ** جن هر هڪ شخص کي (بيعت ڪري) تلقين فرمائين ٿا. عالم هجي خواهه جاهل،

سيّد هجي يا غير سيّد، ننڍو هجي توڙي وڏو، عورت هجي چاهي مرد. تنهن تي پنهنجي زبان درافشان سان فرمايائون ته: سڀئي الله تعالىٰ جا ٻانها آهن. هي جيڪو زمانو آهي سو آزمائڻ ۽ تجربي جو زمانو ڪونه آهي. جيئن اڳيان بزرگ آزمائي ۽ استخاره ڪرائي پوءِ (بيعت لاءِ) تلقين فرمائيندا هيا. بعد ۾ هي مثال بيان فرمايائون ته: اهو به ان شڪاري جي مثل آهي جيڪو پنهنجي دام جي چوڌاري داڻا چٽي ڇڏيندو آهي ۽ انهن داڻن چڳڻ لاءِ ڪانو ڪبوتر گڏجي ايندا آهن. پوءِ جيڪڏهن شڪاري ڪانون کي اڏاريندو ته ڪبوتر به هليا ويندا. تنهن لاءِ هينئن ڪرڻ گهرجي ته ٻنهي (ڪانون ۽ ڪبوترن) کي ڪجهه به نه چئجي، جنهن جو نصيب هوندو سو اچي دام ۾ ڦاٿيئي پوندو.

39. هڪ ڀيري رستي سان هلندي برادرم ملان سائينڏني عجز ۽ نياز سان چيو ته آئون سپني کان گهڻ آهيان. تنهن تي پاڻ فرمايائون ته تون سپني کان ڀلو آهين، جو تون پاڻ کي گهٽ ٿو ڏسين ۽ ڀائين. ان کان بعد هڪ نقل بيان فرمايائون ته حضرت موسىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ جي زماني ۾ پنج سؤ يا ڪجهه گهٽ وڌ تمام وڏا پرهيزگار شخص گڏ ڪيا ويا جن لاءِ چيو ويو ته هنن مان جيڪو وڌيڪ پرهيزگار هجي ان کي نمبر وار هڪ هڪ ڪري چونڊي ڪڍي اچو. پوءِ سڀ چونڊي ڪڍي باقي پنج شخص وڃي ڇڏيائون. پوءِ انهن پنجن مان به وڌيڪ پرهيزگارن کي چونڊي ڪڍڻ لاءِ چيو ويو. تان جو باقي به ڄڻا وڃي رهيا، جن کي ٻين سپني کان تمام گهٽ سمجهي ڇڏي ڏنائون. تڏهن حضرت موسىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمايو ته اهي ٻئي ڄڻا سپني کان ڀلا آهن، ڇو ته انهن کي ماڻهن سپني کان گهٽ ڪري ڇڏي ڏنو اٿن.

40. هڪ ڀيري فرمايائون ٿي ته: حضرت نبي ڪريم ﷺ جن جي متابعت کي هٿان نه ڇڏيو. سندن سنت اطهر کي فرض مثل ڄاڻي ان تي پوري اعتقاد سان عمل ڪريو.

41. هڪ ڀيري حضرت جن فرمايو ٿي ته جيڪي به سنتون منهنجون ڏٺل ۽ منهنجي نظر ۾ آيل آهن انهن سڀني کي پنهنجي محبوب ڪريم ﷺ جن جي متابعت خاطر پورو ڪيو اٿم. پر اجا ٻڪريون ڪونه چاريون اٿم. هڪ ڏينهن وڃي انهن کي به چاريندس ته جيئن ڪل متابعت حاصل ٿئي.

42. هڪ ڀيري زبان گوهر افشان سان فرمايائون ته: هڪ ڏينهن خليفي ميان الهه رکئي رحمة الله عليه حضرت ميان صاحب **نَوَّرَ اللّٰهُ مَرْقَدَهُ وجعل الجنّة مثواه** کان سوال ڪيو هو ته حضرتا! هن ڳالهه ۾ ڪهڙي حڪمت آهي جو ماڻهو اج بک جي وگهي مري ٿا وڃن؟ جواب ڏنائون ته انهن جي نظر پاڻي تي آهي پر ساقي تي نه آهي. جيڪڏهن ماڻهن جي نظر ساقي تي هجي ها ته ڪين اج بک هرگز نقصان نه ڏئي ها.

43. هڪ دفعي فرمايائون ٿي ته: اي يارو! مُبتدي (سلوڪ ۾ نئين داخل ٿيندڙ طالب) کي گوشه نشيني ضروري آهي جو مڙني شين کان پنهنجو منهن موڙي حق سبحانهٗ و تعالىٰ ڏانهن متوجه ٿئي. جيئن سرور عالم ﷺ جن معراج واري رات "**مَا زَاغَ الْبَصَرُ**" جو سرمو اکين مبارڪن ۾ پاتو هئائون. يعني مٿي وڃڻ وقت براق کي اهڙي طرح هلايو هيائون جو ڪنهن به غير ڏانهن ڪونه ٿي واجهايائون. تان ته وڃي پنهنجي مطلوب حقيقي وٽ پهتا. ان کان بعد جڏهن واپس موٽيا ته بهشت، دوزخ، حورن، قصورن، غلمانن ۽ ٻين شين جو نظارو فرمائيندا آيا. تنهن ڪري عرفان جي واٽ جي طالب لاءِ لازم آهي ته هو (پنهنجي محبوب ۽ مطلوب حقيقي جي رضا خاطر) هڪ گهڙي ۽ اک ڇنڀ جيترو وقت به پنهنجي دل کي مَاسِوَا الله ڏانهن ڪڏهن به متوجه نه ڪري.

44. هڪ ڀيري فرمايائون ٿي ته ساري رات سمهي ننڊ نه ڪندا ڪريو جو رات ۾ (رب ڪريم جي رحمت جا) ڪيئي نظارا ٿيندا آهن. پوءِ جيڪڏهن ڪو ماڻهو سڄي رات سمهي ننڊ ڪندو ته حق سبحانهٗ و تعالىٰ جي رحمت جي

نظاري کان بي نصيب ٿي ويندو. پوءِ فرمايائون ته اي ادا! جيڪڏهن ننڊ ڪرين ته ويهي ڪر، ان لاءِ جو محبوب حقيقي حق تعالىٰ ڄاڻندڙ ۽ ڏسندڙ آهي. اهو (توکي ويٺل ڏسي) فرمائيندو ته هي بندو پاسي پر سمهي ننڊ ڪرڻ واري لذت کي منهنجي (رضا) واسطي ڇڏي ويهي ننڊ ٿو ڪري. ائين چئي فرمايائون ته ڏسو، جيڪڏهن ڪو سوالي ڪنهن جي در تي چند ڏينهن ويهي رهندو آهي ته ان کي ڪجهه نه ڪجهه ضرور ملندو آهي، خدا تعالىٰ ته ارحم الراحمين آهي. ائين فرمائي سندن اکيون مبارڪ لڙڪن سان پرجي آيون.

45. هڪ دفعي "**الصوفي لا مذهب له**" مقولي جي معنىٰ هن طرح ٻڌائڻ فرمايائون ته: صوفي چئني مذهبن (حنفي، شافعي، حنبلي ۽ مالڪي) ۾ اختيار وارو آهي ته هو جنهن کي اختيار ڪري ته ان لاءِ جائز آهي. ان جي ٻي معنىٰ هيءَ به آهي ته مذهب هلڻ جي جاءِ کي چئبو آهي. جڏهن ڪو شخص عارف ڪامل ٿي، ڪمال واري درجي کي پهچي ٿو ته پوءِ ان کي طرف، قبلي، مڪان، زمان، رات، ڏينهن ۽ مذهب جي ضرورت ڪانه آهي.

46. هڪ وقت پنهنجي زبان درافشان سان فرمايائون ته پنهنجي خالق ساڻ ائين هجو جڻ ته خلق موجود ئي ڪانه آهي ۽ خلق ساڻ ائين هجو ۽ ائين زندگي گذاريو جڻ ته توهين پاڻ ڪونه آهيو.

47. هڪ پيري فرمايائون ٿي ته ماڻهو پائين ٿا ته الله تعالىٰ جي ولين کي خدا پاڪ جو خوف نه آهي. جيئن (ظاهر ۾) "**اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ**[1]" سورة يونس ۾ آهي (معني: ٻڌو بيشڪ الله تعالىٰ جي ولين تي نه ڪجهه خوف نڪو غم). ليڪن انهن کي الله تعالىٰ جو ايترو ته خوف آهي جو

[1] سورة يونس آيت 62

ٻئي ڪنهن ٻہ نہ آهي. البت انهن کي غيرالله جو خوف نہ آهي. عارفن ۾ غير جي خوف جو ذرو بہ نٿو لڀي. **الله اعلم بالصواب.**

48. هڪ دفعي هڪ شخص کان ڪو غير شرعي ڪم ٿي ويو. ان شخص پنهنجي ڪِيَيءَ ۾ ڳارو وجهي، حضرت جن جي خدمت اقدس ۾ معافيءَ لاءِ عرض ڪيو تہ حضرتا! مونکي بخش فرمايو ۽ مون تي رنج نہ فرمايو، جو مونکي چار پنج ڏينهن ٿيا آهن تہ مون اَن نہ کاڌو آهي ۽ آئون اوهان جو رضامندو چاهيان ٿو. اوهين خدا واسطي مون تي راضي ٿيو. پوءِ ان کي زبان مبارڪ سان فرمايائون تہ اي ادا! تو منهنجو گناهہ نہ ڪيو آهي جو آئون توکي بخش ڪريان. تو تہ ويچارن مسڪينن تي ظلم ڪيو آهي ۽ غير شرعي ڪم ڪيو اٿئي، مان توسان ڪيئن پرچان؟ گناهہ يا منهنجو حق جيڪو تنهنجي ذمي هيو اهو توکي بخشيم بخشيم، مگر "**رضاء الکفر کفر ورضاء المعصية معصية**" (ڪفر تي راضي ٿيڻ ڪفر آهي ۽ گناهہ تي راضي ٿيڻ گناهہ آهي). ان کان پوءِ فرمايائون تہ نندي هوندي دل ۾ خيال ڪندو هيس ۽ فڪر ٿيندو هيو تہ ماڻهن جا حق جيڪي منهنجي ذمي آهن اهي ڪهڙي طرح لهندا؟ پوءِ هڪ جاءِ تي وڃي مناجات ڪيم ۽ دعا گهريم ۽ عرض ڪيم تہ يا الله العالمين! مخلوق جا جيڪي حق منهنجي ذمي آهن، اهي پنهنجي فضل سان بخش ڪر ۽ معاف فرماءِ، ۽ جيڪي منهنجا حق ڪنهن ٻئي جي ذمي هيا يا آهن يا ٿيندا تہ مون اهي صرف تنهنجي رضامندي ۽ خوشنودي خاطر بخشي ۽ معاف ڪري ڇڏيا ۽ آئنده جيڪو بہ مون کي ڪو ڇيهو پهچائيندو يا ڏکائيندو يا منهنجو حق کائيندو تہ ان کي پڻ تنهنجي رضامندي خاطر بخشيم ۽ معاف ڪيم. پوءِ ان شخص کي جنهن آزيون نيزاريون پئي ڪيون فرمايائون تہ اي ادا! جيڪو بہ منهنجو گناهہ ڪيو هيئي اهو تہ هن کان اڳ توکي بخشي ڇڏيو هيم ۽ هينئر بہ توکي بخشيم ۽ معاف ڪيم. مگر جن سان تو جهيڙو ڪيو آهي (۽ انهن کي رنجايو اٿئي) تن کي وڃي پرچاءِ (راضي ڪر) ڇو تہ تو گناهہ بہ تہ انهن جو ڪيو آهي.

49. هڪ ڀيري حضرت جن، مرحوم مغفور ميان سراج الدين جي تعزيت لاءِ اسان جي مسجد شريف ۾ اچي ويٺا. پوءِ ٽيهري جي وقت حضرت حاتم اصم قَدَّسَ اللّٰهُ سِرَّهٗ جو نقل، پنهنجي زبان مبارڪ سان بيان فرمايائون ته: هڪ هنڌ حضرت حاتم اصم ويٺو هيو ۽ هڪ عورت به سندن پرسان اچي ويٺي. اوچتو ان عورت کان واءُ وهي ويو (جنهن ڪري ڏاڍي شرمندي ٿي پئي). پر حضرت حاتم اصم رحمة الله عليه صرف ان عورت جي پرده پوشي ڪرڻ خاطر ان کي (سندس سوال جو) جواب نه ڏنو ۽ پاڻ کي ڄاڻي واڻي ٻوڙو ظاهر ڪيائين. اها عورت تقريبًا ويهه ايڪيهه سال ڪن زنده هئي، تيستائين حضرت حاتم اصمؒ پاڻ کي ٻوڙو سڏايو. ان کان پوءِ ان بزرگ تي ’اصم‘ معنىٰ ٻوڙو لقب پئجي ويو. اي مؤمن ڀائرو! عيب پوشي ائين ڪرڻ گهرجي، جيئن مٿي ذڪر ٿيو.

50. هڪ ڀيري رات جو مؤمنن کي ارشاد ويٺي فرمايائون. ان مهل به ٽي دولتمند سادات سڳورا قدم بوسي لاءِ آيا ۽ ڪنهن شخص کي چيائون ته حضرت جن کي اسان جو عرض ڪري واقفيت ڪراءِ. ان شخص حضرت جن جي خدمت مبارڪ ۾ (انهن دولتمندن ساداتن سڳورن لاءِ) عرض ڪيو. پاڻ ان کي صاف جواب ڏنائون ته توهان کي حق تعالىٰ جي ڪم ۾ دنياوي ڪم جو رخنو نه وجهڻ گهرجي. ارشاد فرمائڻ کان بعد جڏهن فارغ ٿيا ته انهن ساداتن کي گهرائي ساڻن بغلگير ٿيا ۽ انهن دعا لاءِ عرض ڪيو ته ڪين دعا فرمائي رخصت ڪيائون. ان بعد فرمايائون ته: دنيادارن کي انتظار ڪرائڻ گهرجي ته جيئن سندن حق ۾ نيڪي لکجي وڃي. بلاشڪ ويهڻ سان اثر به وٺندا پر جيڪڏهن انتظار ڪري نه ويهندا ته شرمندا ٿي اٿي ويندا ۽ وري نه ايندا.

51. هڪ دفعي فرمايائون ٿي ته: اي حق تعالىٰ جا طالبو! خدا تعالىٰ جي عشق ۾ وس آهر ڪوشش ڪريو جو عشق الاهي مهدي آهي. ڏنو ويو آهي ته ڪي طالب نفساني غرض، سڌن ۽ خواهشن مطابق زندگي گذارين ٿا. ڀلي هو

ڪيترو به چون ته اسان سڌون ۽ خواهشون ڇڏي ڏنيون آهن پر هو نفساني خواهشن کي سڃاڻن ئي ڪونه ٿا. مگر نفساني سڌن جو سڃاڻيندڙ هزارن ۾ ڪو هڪڙو هوندو.

52. هڪ ڀيري فرمايائون ٿي ته: ماڻهو پنهنجي پاڻ کي ولي ڀانئين ٿا. (پر) انهن ۾ ولايت جو ڪوبه اثر ڪونهي، ۽ جيڪو شخص پاڻ کي پرهيزگار ڀانئي ٿو اهو به تقوىٰ جو صاحب نه آهي. اولياءالله کي پاڻ تي نظر نه هوندي آهي نڪي ٻين جي عيبن تي.

53. هڪ ڀيري فرمايائون ٿي ته: هڪ بادشاهه جي شهر ۾ ڪنهن بزرگ جي وفات کان پوءِ سندس مسنَد تي ڪو ٻيو بزرگ مسنَد نشين ٿيو. ان بزرگ جي زيارت ۽ قدم بوسي لاءِ اهو بادشاهه ڪڏهن ڪڏهن وٽس ايندو هو، پر اهو درويش بادشاهه سان ڪجهه به ڳالهائيندو نه هو. بادشاهه ساڻس ڳالهائڻ لاءِ تمام گهڻو مشتاق هوندو هو. ان ولي شخص جا ڪي مائٽ ٻئي هنڌ رهندا هيا، انهن پاڻ ۾ صلاح ڪئي ته اسان جو فلاڻو عزيز هيڏي وڏي مرتبي تي پهچي ويو آهي جو بادشاهه به ساڻس ڳالهائڻ لاءِ سِڪي ٿو. پاڻ کي ان وٽ هلڻ گهرجي ته جيئن اسان کي بادشاهه کان انعام اڪرام وٺي ڏئي. اها صلاح ڪري اهي شخص ان بزرگ وٽ اچي ويٺا. جڏهن بادشاهه ان ڀلاري شخص جي ملاقات لاءِ آيو ته ان بزرگ بادشاهه سان ڳالهائڻ شروع ڪيو ۽ ڪيس فرمايائين ته هي (منهنجا عزيز ڀري کان آيا آهن) سي پنهنجو اڌ منهن ڪارو ڪري آيا آهن ۽ ٻيو اڌ مُنهن جو تون ڪارو ڪرين. تڏهن بادشاهه چيو ته جيڪو به انهن جو ڪم ڪار هوندو سو انشاءالله ڪندس. ان کان پوءِ بادشاهه ان بزرگ کان سوال پڇيو ته حضرتا ! ڪهڙو سبب آهي جو مرجع خلق (مخلوق جي رجوعات) ٽن شخصن وٽ آهي يعني خلق ٽن شخصن ڏانهن رجوع ٿيندي آهي. هڪ بادشاهن وٽ، ٻيو ولين وٽ ۽ ٽيون عالمن وٽ. مگر وفات کان بعد ۾ ٻن جماعتن (عالمن ۽ بادشاهن) وٽ خلق جي رجوعات بند ٿي ويندي آهي. باقي ولين وٽ وفات کان بعد به خلق جي رجوعات رهندي

آهي. جواب ۾ فرمايائون ته اصل مرجع اهي نه هوندا آهن، بلڪه اسم اعظم هوندو آهي. بادشاهن کي اسم اعظم پيشاني ۾ ٿيندو آهي جيڪو مرڻ کان پوءِ ان مان سلب ڪيو ويندو آهي. عالمن کي زبان ۾ ٿيندو آهي جيڪو ان مان به ملڪ الموت سلب ڪري ٿو وٺي. پر اولياء الله کي دل ۾ هوندو آهي، ملڪ الموت کي طاقت نه آهي جو اهو اولياء الله جي دل مان ڪڍي سگهي. هڪ ٻئي بزرگ حضرت جن کان سوال پڇيو ته سائين! ظاهر جي عالمن کي ڇا هٿ آيو آهي؟ فرمايائون ته: انهن جي نظر صرف کل تي پئي آهي ۽ کين صرف شريعت پاڪ جي (ظاهري متابعت واري) کل حقيقت جي (اصلي اخلاص واري) مغز کان خالي هٿ آئي آهي.

54. هڪ وقت فرمايائون ٿي ته ڪنهن بزرگ خدا تعالىٰ جو خواب ۾ مشاهدو ڪيو ۽ درگاهه معلىٰ ۾ عرض ڪيائين ته يا الاهي! تنهنجي بارگاهه ڪبريائي جي لائق سڀ کان وڌيڪ مناسب ۽ بهترين تحفو ڪهڙو آهي؟ جواب ۾ ٻُڌائين ته اسان جي بي پرواهي واري دربار ۾ سڀ ڪجهه موجود آهي. مگر عاجزي، نهٺائي ۽ بيوسي ڪانه آهي. ان کان وڌيڪ بهتر تحفو اسان جي درگاهه معلىٰ ۾ بيو ڪجهه به نه آهي. پوءِ طالب کي جڳائي ته هميشه عاجزي انڪساري ۽ بيوسي کي پنهنجي عادت بنائي (جو اها الله تعالىٰ جي درگاهه ۾ وڌيڪ پسند آهي).

55. هڪ دفعي فرمايائون ٿي ته ڪامل انسان "عالم امر" ۽ "عالم خلق" جو جامع آهي. ڪامل انسان جو دُن عرش عظيم آهي. ان کان مٿي پنج لطيفا آهن جن کي گڏي عالم امر چئبو آهي. ان (منزل) ۾ پهچڻ وارا هيئن چون ٿا.

من خدايم من خدايم من خدا
فارغم از ڪبر ڪينه و از هوا

(انهن لفظن چوڻ وارا) ان وقت مطلق حق هوندا آهن. ۽ دن کان هيٺ ”عالم خلق“ جو آهي. ان ۾ چار عناصر (مٽي، پاڻي، هوا ۽ باھ) ۽ پنجون نفس شامل آهي. اتي نفس مان مراد اها موهوم هستي (خيالي وجود) آهي جو ان (منزل) ۾ ذوق ۽ شوق جي ڪري پاڻ تي عبديت کي لازم ڪيو اٿس. نماز جي وقت اهي ڪامل مرد جيڪي ”طالبُ المولىٰ مذڪر“ جي مصداق هوندا آهن سي پنهنجا هٿ دُن جي هيٺان رکي پاڻ کي عالم خلق (عبديت) ۾ جاڻي واڻي بندگي ۽ عبوديت ۾ مشغول ڪن ٿا ۽ ڪا به گهڙي بندگي کي نه ڇڏيندا آهن. جيئن هي بيت آهي.

منم آن بندهء مرد تمامي
کنم با خواجگي ڪار غلامي

ترجمو: آئون ان ڪامل مرد جو غلام آهيان جو سرداري هوندي به غلامي جو ڪم ڪريان ٿو.

مگر دن جي مٿان جو عالم امر آهي. اتي ٻانهو نه آهي، بلڪ حق آهي. زالون جيڪي ”طالب العقبىٰ مؤنث“ جي مصداق آهن سي پنهنجا هٿ سيني تي ٻڌن ٿيون ۽ پنهنجي حقيقت کي نه سڃاڻنديون اٿن ۽ عالم امر جي ڪين ڪا به ڄاڻ نه آهي، سڀ جو سڀ مٽي کان پيرن تائين عالم خلق جو آهن.

56. هڪ ڏينهن فرمائي رهيا هئا ته مرد لاءِ ٽي ڪپڙا ڪفن جا آهن. جن مان مراد ڪلمو شهادت، نماز ۽ روزو آهي. ۽ زالن لاءِ پنج ڪپڙا ڪفن جا آهن جن مان مراد شهادت جو ڪلمو، نماز، روزو، حج ۽ زڪواة فرض آهي. خدا تعالىٰ جي مردن جي نماز محض خدا تعالىٰ جي ذاتي قرب ۽ حق تعالىٰ جي مشاهدي جي محبت ۽ شوق لاءِ هوندي آهي جيڪو ڪين هن ئي جهان ۾ هٿو هٿ حاصل ٿيندو آهي. ۽ نيڪ شخص، بهشت، حورن قصورن جي حصول ۽ دوزخ جي عذاب کان بچاءُ لاءِ نماز پڙهندا آهن، ڇاڪاڻ ته سندن نماز ۾ الاهي محبت ۽ ديدار حقيقي جو ڪو به حصو نه هوندو آهي. نقد (روڪڙ) کي ڇڏي اوڌر جي آسري تي مزدوري ڪندا آهن. دنيا جا طالب جيڪي ”مخنث“ (کدڙا) آهن سي حق تعالىٰ جي ديدار ۽ بهشت، حورن قصورن کان بي نصيب آهن، جيڪي

بہ ڪن ٿا سو دنيا جي حاصل ڪرڻ لاءِ، باقي بهشت جي اميد ۽ دوزخ جي خوف کان گهٽ ڪن ٿا.

57. هڪڙي وقت حضرت جن فرمايو تہ: حضرت آدم عَلَيۡهِ السَّلَامُ کان جو معصيت ۽ نافرماني صادر ٿي هئي، مگر ان هوندي بہ هو معصوم آهي. ڇاڪاڻ تہ اها نافرماني بہ حق سُبحانہٗ و تعالىٰ جي قرب جي ڪري ٿي هئي. جيئن جو ٻڌو هيائين تہ هن وڻ کي جيڪڏهن کائيندين تہ بهشت ۾ هميشه رهندين جو ان وڻ کي "شجرة الخلد" چون ٿا. اها ڳالهہ کيس ابليس لعين چئي هئي. ۽ اهو بہ ٻڌو هئائين تہ جيڪڏهن ان وڻ مان نہ کائيندين تہ بهشت مان ٻاهر ايندين. اهو ٻڌي ڪڏڪ جو داڻو کاڌو هيائين جنهن ڪري کائونس گناهہ صادر ٿي پيو. ليڪن حضرت آدم عَلَيۡهِ السَّلَامُ کي نفساني ارادو هرگز ڪونہ هيو. جيئن قرآن مجيد ۾ آهي: "وَلَمۡ نَجِدۡ لَهٗ عَزۡمًا۝"[1] يعني ان ۾ اسان سندس (حضرت آدم عَلَيۡهِ السَّلَامُ جو) ارادو نہ ڏٺو. داڻي کائڻ جو سبب (سندس خيال موجب) صرف اهو هيو تہ متان نہ کائڻ جي ڪري حق سبحانہٗ و تعالىٰ جي قرب کان پري ٿي وڃان.

ابليس لعين بہ سجدو ڪونہ ڪيو هو، جنهن سبب جي ڪري بي فرمان ٿي پيو جو حق تعالىٰ جو امر بجا نہ آندائين ۽ سندس اها نافرماني تڪبر جي ڪري هئي جو چيو هئائين تہ: "اَنَا خَيۡرٌ مِنۡهُ"[2] (يعني آئون آدم عَلَيۡهِ السَّلَامُ کان ڀلو آهيان) ان سبب جيڪري لعنتي ٿي تڙجي ويو. حضرت آدم عَلَيۡهِ السَّلَامُ ترڪ نهي جو ڪيو هو ۽ ابليس لعين ترڪ امر جو ڪيو. انهن ٻنهي ۾ فرق آهي. جڏهن تہ حضرت آدم عَلَيۡهِ السَّلَامُ جي معصيت حق تعالىٰ جي محبت ۽ قرب سبب هئي

[1] سورة طٰه آيت 115

[2] سورة اعراف آيت 12

۽ نفساني ارادو ڪونہ ڪيو هيائين تنهن ڪري ان هوندي بہ معصوم آهي. پر ابليس لعين امر جو ترڪ وڏائي جيڪري ڪيو هو، جو چيو هيائين تہ: ”خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَّخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ[1]“ (ترجمو: تو مون کي باھ مان پيدا ڪيو ۽ ان آدمؑ کي مٽيءَ مان بڻايو) ان سبب جي ڪري حق تعالىٰ جي بارگاھ مان تڙجي ويو. اهڙي طرح انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ۽ اولياء ڪرام کان بہ لغزش ٿا ڪرائين تہ جيئن مغفرت واري خزاني مان فائدو وٺن. ڇاڪاڻ تہ مغفرت لاءِ گناھ جو هجڻ لازم آهي. جيڪڏهن گناھ ظاهر نہ ٿيندا تہ مغفرت (بخشش) جا دروازا بہ بند هوندا ۽ بخشش جو خزانو بہ تہ گنهگارن کي عطا ڪيو ويندو.

58. هڪ ڀيري حضرت جن فرمائي رهيا هئا تہ: ڪامل اولياء اللهؒ، حق تعالىٰ جي صفتن سان سينگاريل هوندا آهن. ڪڏهن ڪٿي انهن کان ڪو گناھ ٿي بہ پوندو آهي تہ پوءِ ان گناھ کان موٽڻ جيڪري انهن تي بارگاھ الاهيءَ مان بي انداز انعام ۽ رحمت نازل ٿيندي آهي. جيئن حضرت يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ پنهنجو سونو ٿوبو (اَن ماپڻ جو ٿانو) ابن يامين جي ان واري ٻوري ۾ رکائي وري ان جي ڳولا ڪرائي، ابن يامين جي ئي ٻوري مان ڪڍرايو هيائين. ابن يامين ماڻهن جي نظر ۾ تہ چور ٿي پيو، پر حضرت يوسف عَلَيْهِ السَّلَامُ وٽ ياءُ هيو. اهو ٿانو کي لڪائي ان تي چوري جي تهمت لڳائڻ ڪو دشمني جي ڪري ڪونہ هيو پر بن يامين سان محبت ۽ قرب جي ڪري (پاڻ وٽ رهائڻ جو حيلو) هيو.

ابن يامين را عجب حالت بنگر در صحرا دزد و در خانہ برادر	ترجمو: ابن يامين جي عجب جهڙي حالت ڏس، رڻ ۾ چور تہ وري گهر ۾ ياءُ.

الله تعالىٰ جي ولين کان بہ جيڪا لغزش ۽ گناھ ڪرايو ٿو وڃي ان جو مثال بہ ان جهڙو آهي جنهن جي راز جي سمجهہ ۽ خبر ڏورن جهڙن عام ماڻهن کي نہ آهي.

[1] سورة اعراف آيت 12

59. هڪ ڀيري حضرت جن فرمائي رهيا هيا ته: الله تعالیٰ جي ولين جو عارضي وجود ٻه اياز جي گودڙي مثل آهي. جنهن ان گودڙي کي پنهنجي اڳوڻي عاجزي واري حالت ڏيکارڻ لاءِ پاڻ وٽ سنڀالي رکيو هو. عارفن ٻه بشريت واري گودڙي اهڙي طرح پاڻ تي ڍڪي آهي جيئن چوڻي آهي:

جز عجز بيچارگي نقدي نه دارد خواجگي	ترجمو: سرداري لاءِ عاجزي ۽ ويچارائپ کان سواءِ ٻي ڪا روڪڙ ڪانهي.

60. هڪ ڏينهن حضرت جن فرمايو ٿي ته: عارف شخص جو وجود گلاب جي گل مثل آهي، جنهن جي فيض جي سرهاڻ هر خاص ۽ عام جي دماغ کي (سندس دلي ارادت مطابق) پهچندي آهي. عارفن جو ڪلام وري عرق گلاب جي مثل آهي جو انهن جي وصال کان پوءِ هر هڪ شخص پنهنجي پنهنجي قابليت ۽ اهليت مطابق انهن جي فيض جي خوشبوءَ سان، پنهنجي دماغ ۽ روح کي معطر ڪندو رهندو آهي.

61. هڪ ڀيري حضرت جن پنهنجي زبان مبارڪ سان فرمايائون ته: دنيادارن سان دوستي گهٽ ڪريو. ائين فرمائي، حضرت ميان صاحب **نَوَّرَ اللّٰهُ مَرۡقَدَهٗ** جن کان نقل بيان فرمايائون ته: حضرت والد معظم جن اسان کي ڪيترا ڀيرا وصيت فرمائي هئي ته بابا دنيادارن جي اعتقاد تي ڀروسو نه رکجو، توڙيجو هو پنهنجو پٽ ڪُهي اوهان جي مهماني ڪن ته به ڄاڻجو ته اهو سندن پٽ جو ڪهڻ ٻه ذاتي مطلب کان خالي نه هوندن (يعني اُهي اوهان سان پوءِ ٻه مخلص نه هوندا).

62. هڪ ڀيري فرمايائون ٿي ته: دنياوي دوستي جو مثال هن طرح آهي جيئن ڪنهن بادشاه جا ٻه غلام هيا. تن مان هڪ بادشاه تي عاشق هيو (۽ ٻيو ڪنهن ڌارين عورت تي عاشق هيو). بادشاه ٻنهي کي ڪنهن ڪم سان

موڪليو. جيڪو غلام بادشاھ تي عاشق هيو تنهن رات ڏينهن هڪ ڪري ان ڪم لاءِ ڪوشش ڪئي تہ جيئن هي ڪم جلدي ڪري وڃي بادشاھ ساڻ ملان. ۽ هو ٻيو غلام جيڪو پرائي عورت تي عاشق هيو، سو بادشاھ جي ڪم کي ڇڏي وڃي ان عورت سان ونو (۽ ائين ڪافي عرصو گذاري ڇڏيائين). ان کان بعد بادشاھ انهن ٻنهي غلامن کي ماڻهو موڪلي پاڻ وٽ گهرايو.

(پوءِ فرمايائون تہ) جيڪو غلام بادشاھ تي عاشق هيو، ان کي ٻہ خوشيون مليون. جيئن حديث شريف ۾ آهي: "لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ"، يعني روزائت کي ٻہ خوشيون ٿينديون (هڪ روزي کولڻ وقت، ٻي خدا تعالىٰ جي ديدار وقت). اهڙي طرح ان غلام کي بہ ٻہ خوشيون ٿيون. هڪ تہ بادشاھ سان ملاقي ٿيو، ٻيو تہ بادشاھ جي ڏسيل ڪم کي پوري ڪرڻ سببان بادشاھ جو وڌيڪ قرب حاصل ڪيائين (تنهن لاءِ هو ڪلندو خوس ٿيندو ۽ ڊوڙندو آيو). پر ان ٻئي غلام کي "خَسِرَ الدُّنيا وَ الاخرة" (يعني دنيا ۽ آخرت ۾ نقصان) جي مصداق ٻہ غم ٿيا. هڪ تہ ڪيس ان معشوقہ عورت جي جدائي جو غم ۽ ٻيو بادشاھ سلامت جي ڪاوڙ جو غم. ان حالت ۾ ڇا چوندو؟ افسوس جيڪر مون کي بادشاھ جي روبرو نہ وني وڃن ۽ هتي ئي مٽي ۾ پوري ڇڏين. "يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا"[1] (جيڪر تہ مٽي هجان ها). انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ۽ اولياء ڪرام جو حال ۽ گمراهن جو حال بہ ان طرح آهي.

63. هڪ پيري عبدالله فقير ڪاتيار کي فرمايائون ٿي تہ: انهن خيالن کان باز اچ ۽ پاڻ کي عبدالله (الله جو ٻانهو) سمجهہ ۽ توبہ تائب ٿيءُ ۽ هنن ڪمن کان رجوع ٿي، خداوند ڪريم جي حضور ۾ توبہ ڪر. مذڪور فقير رندي ۽ قلندرانہ مشرب رکندڙ هو، (بيخودي ۾) ڪڏهن نماز بہ ڪونہ پڙهندو هو ۽ گهڻو ڪري ان حالت ۾ رقص ڪري صوفيانہ ڪلام چوندو هو ۽ حضرت جن کي سڪر

[1] سورة النباء آيت 40

جي حالت ۾ پنھنجو خدا ڪري پائيندو هو. ان حالت ۾ مٿئين عاشق (عبدالله فقير) حضرت جن کي عرض ڪيو تہ: اي سائين توبه ڪرڻ ۽ ڏوھ جي تھمت سر تي کڻڻ، سو مون کي تہ توبه ڪرڻ کان توبه آهي. ان وقت وجد ۽ مستي ۾ اچي غير شرعي، ۽ شرڪ آميز شعر چوڻ لڳو. حضرت جن ڪيس فرمايو تہ عارف کي گھرجي تہ ڏُن تائين (جنھن مان مراد عرش عظيم آهي) پاڻ کي ڍڪي، ان کان مٿي اگھاڙو هجي تہ جائز آهي. مگر پوءِ بہ ڪپڙا ڍڪڻ تقويٰ آهي.

64. هڪ دفعي خليفي محمود عليه الرحمة، جيڪو حضرت جن جو مجاز مطلق ۽ خليفو برحق هيو، حضرت جن جي حضور پرنور ۾ عرض پيش ڪيو تہ حضرتا! عشق واري سڪرات ۾ نماز جيڪا مؤمن جو معراج آهي سا وسري ٿي وڃي. کيس فرمايائون تہ: اي ادا! ان حالت ۾ اصل نماز ئي تہ پانهي واسطي (ديدار الاهيءَ لاءِ) عينڪ ٿئي ٿي، ۽ درياھ جو (سنو) تارُو اهو هوندو آهي جيڪو چولين ۾ پنھنجون اکيون ۽ ڪن بڌڻ نہ ڏئي.

65. هڪ ڏينھن حضرت جن مسجد شريف کان پنھنجي حويلي ڏانھن اچي رهيا هئا. رستي تي (پنھنجي) صاحبزادي ميان محمد ياسين شاھ (اول) کي (جيڪي ننڍڙا هيا) مٿي ۾ پريل ڏسي وٽس ويھي، سندس منھن ۽ مٿو صاف ڪري هنج ۾ ويھا رياڻون. ان ئي مھل ڏٺم تہ حضرت جن جي منھن مبارڪ جو رنگ بدلجي ويو. پاڻ واپس ٿي مسجد شريف ۾ مراقبو ڪري ويھي رهيا. ايتري ۾ ڪنھن ماڻھو اچي ٻڌايو تہ صاحبزادي ميان محمد ياسين کي الائي ڇا ٿي ويو آهي جو پنھنجي هوش ۾ ڪونھي ۽ سڪرات واري حالت ٿي وئي اٿس (تنھن ڪري) حضرت جن کي هلڻ گھرجي. مگر حضرت جن پنھنجي منھن مبارڪ کي مراقبي مان مٿي ئي نہ کنيو. ايتري ۾ بہ ٽي ٻيا ماڻھو بہ حضرت جن کي سڏڻ لاءِ آيا. نيٺ صاحبزادي جي وفات جي خبر آئي. پوءِ پاڻ مراقبي مان مٿو مبارڪ کڻي شڪراني جو نفل پڙھيائون. سلام کان پوءِ جماعت ڏانھن منھن مبارڪ ڪري

وينا ۽ فرمايائون ته اي پائرو! محبوب جي حالت کي زبان سان ٻڌائڻ ته مشڪل آهي. پر اوهان جي هدايت خاطر توهان کي ڪجهه ٻڌايان ٿو جو الله تبارڪ و تعالىٰ جي ذات پاڪ ايتري ته غيرت واري آهي جو جيئن سرور عالم ﷺ جن فرمايو آهي ته: آئون غيرت وارو آهيان ۽ مون کان وڌيڪ خدا تعالىٰ کي غيرت آهي. هڪ گهڙيءَ ۾ رب العزت ايتري ته غيرت ۾ اچي ويو جو اوهان پاڻ ڏٺو. جن ماڻهن مال، عيال ۽ پنهنجي جان سان ايتري دل لاتي آهي سي (محبت الاهيءَ جي) ڪهڙي حجت ڪندا؟ ائين فرمائيندا رهيا ۽ اکين مبارڪن مان موتين جهڙا لڙڪ ڳاڙيندا رهيا ۽ جمله جماعت به روج ۽ راڙي، وجد ۽ مستي ۾ مستغرق هئي. ڪافي وقت گذري ويو آهي پر زبان ان حسن بيان (جي ڪيفيت) ٻڌائڻ کان گونگي آهي. گهڻي وقت کان پوءِ پاڻ اٿيا ۽ صاحبزادي جي ڪفن دفن وغيره ۾ شامل ٿيا.

66. هڪ ڀيري حضرت جن سوئي شريف جي مسجد شريف ۾ جناب محبوب سبحاني سيّد صاحب ميان حسن شاهه جيلاني (جيڪو حضرت جن جي وڏن خليفن ۽ پيارن مريدن مان هو) وٽ صبح جي نماز کان بعد جماعت جي سامهون وينا هئا. اوچتو سيد صاحب جون اکيون مبارڪ پاڻي سان پرجي آيون ۽ سندن منهن مبارڪ ڳاڙهو ٿي ويو. جوش ۾ اچي چوڻ لڳو ته حضرتا! اڄ مون کي اجازت ڏيو ته آئون اعلان ڪريان ته سڀئي ماڻهو اوهان جي زيارت فيض بشارت هن هنڌ کن ۽ جنهن به اڄ اوهان جي زيارت ڪئي ۽ اوهان کي ڏٺائين، تنهن تي دوزخ جي باهه حرام آهي. حضرت جن مرڪي فرمايو ته اي محبوب! اها ته اوهان جي ولايت آهي. جڳائي ته ائين ٿو جو توهان ئي پنهنجو منهن مبارڪ خلق کي ڏيکاريو. سيد صاحب عرض ڪيو اي محبوب! منهنجو ايمان ۽ عقيدو اوهان ئي آهيو، آئون ڇا آهيان ۽ ڪير آهيان جو پنهنجو منهن ڏيکاريان. آئون ته اوهان جي ئي ذات والاصفات جي ڪمترين ۽ ننڍڙن غلامن مان هڪ غلام آهيان. آخر پاڻ سيد صاحب جي رضا لاءِ اجازت ڏيڻ فرمايائون. سيد صاحب جوش ۾ اٿي بيهي پڙهو

پوءِ ڏنو ته اي خدا پاڪ جا ٻانهو! اچو ۽ اچي منهنجو محبوب ڏسو، پاڻ تي دوزخ جي باهه حرام ڪرايو. ان اعلان تي خلق جو ايترو ته انبوهه اچي گڏ ٿيو جو ويهڻ جي جاءِ نٿي ملي. صبح کان وٺي ويندي اگين نماز تائين حضرت جن مسجد شريف ۾ واعظ ۽ نصيحت فرمائڻ ۾ مشغول ويٺا رهيا ۽ فرمايائون ٿي ته: فقير ڇا آهي؟ اهو ته مٽي جي مثل آهي، جيڪا ڪٿي سٺي پاڻي ۾ پسائي آهي. فقير کي جڳائي ته مال عيال، بلڪه نفس کان به بيزار هجي. ڪيترائي الله تعاليٰ جا اهڙا بندا آهن جيڪي ڪنهن کي به نه رنجائيندا آهن. پر ڪي ٿورا اهڙا هوندا جيڪي ڪنهن جي رنجائڻ سان رنج نه ٿين.

67. هڪ ڀيري حضرت جن رياست بهاولپور (جي حدود) ۾ رستي سان جماعت سميت وڃي رهيا هيا. رياست جي نوابن جو هڪ ملازم خانپور شهر (غالبًا خانپور ڪٽورا) کان ٻاهر پنهنجي اٺ جي ڳولا ۾ پئي ويو. اوچتو ان جي نظر حضرت جن جي جماعت تي پيئي. تڏهن ان شخص اچي حضرت جن جي ذات والاصفات جي قدم بوسي ڪئي ۽ ڪجھ پنڌ پيادل حضرت جن سان گڏجي هليو. ان کان پوءِ (واپس ٿيڻ جي) موڪل گھريائين. حضرت جن ان کي فرمايو ته: اي ادا! ڪيترا ڏينهن اٺ جي طلب ۾ رهندين؟ ڪم اهو ڪر، جيڪو سڀاڻي ڪم اچيئي. هي جيڪا حياتي آهي سا انسان کي غنيمت ڪري ڏني وئي آهي. پنهنجي دل کي هن ڪميڻي دنيا کان ڇني مضبوط يقين ۽ حضرت نبي ڪريم ﷺ جن جي دين سان محڪم ٻڌڻ گھرجي. اهڙيءَ طرح ڪجھ تائين فرمائيندا رهيا، تان جو ان ملازم جو منهن بدلجي ويو ۽ جوش ۾ اچي بيهوش ٿي ويو. ڪجھ وقت تائين غش پيو هو ۽ حضرت جن به گھوڙي تي بيٺا رهيا. جڏهن اهو ملازم هوش ۾ آيو ته مريد ٿيڻ لاءِ عرض ڪيائين. حضرت جن به ڪيس اتي (سلسلي ۾ داخل فرمائي) مريد ڪيو. ان کان پوءِ اهو شخص خانپور جي اوسي پاسي ۾ حضرت جن سان گڏ هيو. پوءِ اجازت وٺي هليو ويو. ڳالھ ٿا ڪن ته حضرت جن جي

اجازت کان پوءِ اهو شخص وري شهر ۾ (واپس) نہ ويو ۽ اتي ئي جهنگل ۾ حجرو ٺاهي ويهي رهيو. جيستائين جيئرو هيو تہ ياد الاهيءَ ۾ مشغول رهيو ۽ انساني ضرورت کان سواءِ ان حجري مان ٻاهر نہ نڪتو. تان تہ وفات کان پوءِ سندس لاش حجري مان ٻاهر ڪڍيائون.

68. هڪ وقت حضرت جن مون کي فرمايو تہ اي ادا محمد حسين! فقير، دانشمند ۽ صوفي ڪنهن کي چوندا آهن ۽ درويش، زاهد ۽ عارف ڪير آهي؟ مون عرض ڪيو تہ حضرتا! اوهان سمجهايو جو ڪل عقل اوهان جي ذات مبارڪ آهي، هن بندي تي مهرباني فرمائي ڪجھ سمجهايو. فرمايائون تہ فقير ۾ چار حرف (ف، ق، ي، ر) آهن. ف مان مراد فاقو ڪڍڻ، ق مان مراد قيام شب، رات جو جاڳڻ ۽ ڏينهن جو عبادت ڪرڻ مراد آهي. ۽ ي مان مراد هر هڪ ۾ يقين ڪرڻ ۽ ر مان مراد آهي تہ خداوند ڪريم جي رحمت ۾ اميدوار هجڻ گهرجي.

دانشمند ۾ ست حرف (د، ا، ن، ش، م، ن، د) آهن. د معنیٰ دنيا کي ٽي طلاقون ڏئي، الف معنیٰ آخرت کي طلبي، ن معنیٰ نصيحت چوندڙ هجي، ش معنیٰ شريعت محمدي ﷺ لاءِ ڪوشش ڪري، م معنیٰ مسڪين ٿي زندگي گذاري، ن معنیٰ نشست برخواست (تعلق) خدا تعالیٰ کان سواءِ ڪنهن ٻئي سان نہ رکي ۽ د معنیٰ دين جي حفاظت ڪري.

صوفي ۾ چار حرف (ص، و، ف، ي) آهن. ص معنیٰ اندر جو صادق هجي، و معنیٰ وفا ڪندڙ قول جو هجي، ف معنیٰ فاني نفس هجي ۽ ي معنیٰ ياري (مدد) خدا تعالیٰ کان طلبي.

درويش ۾ پنج حرف (د، ر، و، ي، ش) آهن. د معنیٰ دنيا کي طلاق ڏئي، ر معنیٰ دنيا جو رنج سهي، و معنیٰ وجہ حلال يعني حلال روزي حاصل ڪري، ي معنیٰ ياري (مدد) خدا تعالیٰ کان طلبي ۽ ش معنیٰ شريعت محمدي ﷺ تي عمل ڪري.

زاهد ۾ چار حرف (ز، ا، ه، د) آهن. ز معنىٰ زينت ترڪ ڪري ڇڏي، الف معنىٰ آخرت کي اختيار ڪري، ه معنىٰ هواءِ نفس يعني نفساني سڌون ڦٽي ڪري ۽ د معنىٰ دنيا کي طلاق ڏئي.

عارف ۾ چار حرف (ع، ا، ر، ف) آهن. ع معنىٰ عالي همت هجي، الف معنىٰ الله پاڪ کي ياد ڪري، ر معنىٰ هر حال ۾ راضي هجي ۽ ف معنىٰ فارغ جهان ۽ خلق کان هجي.

69. هڪ دفعي حضرت جن سان گڏ ٽر جي سفر ۾ پئي وياسون. رستي ۾ ڪجھ ماڻهو ڊوڙندا آيا ۽ حضرت جن جي قدم بوسي ڪري سندن سواري مبارڪ جي واڳ کي وٺي پنهنجن گهرن ڏانهن ڇڪي، دعوت ۽ مهماني کائڻ لاءِ منٿون ڪرڻ لڳا. حضرت جن به انهن جي دلجوئي خاطر خاموش رهيا ۽ انهن سان گڏ سندن ڳوٺ ڏانهن روانا ٿيا. تنهن تي ان علائقي جي ڪجھ معتبر مريدن حضرت جن جي خدمت ۾ عرض ڪيو ته حضرتا! هي ماڻهو چور آهن. ڦر، چوري ڪرڻ ۽ حرام کائڻ کان سواءِ انهن جو ٻيو ڪوبه ڪم ڪونه آهي. ان قوم جو ڪم ئي اهو آهي، تنهن ڪري انهن جي دعوت ۽ مهماني قبول نه فرمايو. حضرت جن جواب ۾ فرمايو:

مرد عارف را نمي دارد زيان گر خورد او زهر قاتل را عيان	ترجمو: جيڪڏهن عارف مرد قاتل زهر کائيندو ته به اهو ان کي نقصان نه ڏيندو.

۽ فرمايائون ته باري تعالىٰ جي مرضي هيئان جيڪو راز مخفي ۽ پردي اندر آهي سو جلد پنهنجي حجاب (پردي) مان ظاهر ٿيندو. پوءِ سيني گڏجي مانڌ ڪئي ۽ پاڻ اوڏانهن روانا ٿيا ۽ دعوت قبول فرمايائون. دعوت کان پوءِ ان ڳوٺ جا سڀ ننڍا وڏا، مرد ۽ عورتون چوري ۽ سيني گناهن کان سچي دل سان توبه تائب ٿيا ۽ حضرت جن جي بيعت ڪري مريد ٿيا. حضرت جن فرمايو ته هڪ دل کي خدا تعالىٰ جي راهه تي آڻڻ سؤ سال جي حلال کائڻ کان بهتر آهي.

بيت
دل بدست آور کہ حج اکبر است
از هزاران کعبہ يک دل بهتر است

ترجمو: دل هٿ ڪر (دل جو حضور هٿ ڪر) جو اڪبري حج اهو اٿئي. هزارين ڪعبن (جي عبادت) کان هڪ دل (جو حضور هٿ ڪرڻ) بهتر آهي.

فرمايائون ته جيڪڏهن هي هڪ مشتبه يعني شڪ وارو لقمو نه کائون ها ته هي هيٽريون ساريون دليون ڪيئن هٿ ڪريون ها. اميد ته منهنجي ان هڪ خطا کي هيترين سارين دلين کي خدا تعالىٰ جي راهه تي آڻڻ جي عيوض ضرور بخشيو ويندو.

شنيدم کہ در روز اميد و بيم
بدان را بنيکان ببخشد کريم

يعني: ٻڌو اٿم ته قيامت جي ڏينهن الله تعالىٰ نيڪن جي طفيل بڇڙن کي به بخشي ڇڏيندو.

قرآن مجيد ۾ آهي: "وَ آخَرُونَ اعۡتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمۡ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَّ آخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللّٰهُ اَن يَّتُوبَ عَلَيۡهِمۡ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ"[1] ترجمو: ۽ ڪجهه ٻيا (ٻانها) آهن جن پنهنجي گناهن جو اقرار ڪيو ۽ ملايائون هڪ ڪم سنو ۽ ٻيو خراب. قريب آهي الله انهن جي توبه قبول ڪندو. بيشڪ الله بخشيندڙ مهربان آهي.

70. هڪ ڀيري حضرت جن سان گڏ ٻيڙي ۾ ويهي درياهه ٽپي رهيا هياسون. ڪي ماڻهو درياهه جي پرين پر ٻيڙي جي انتظار ۾ بيٺا هيا (اسان ٻيڙيءَ مان ڏسي رهيا هئاسون ته) اهي ماڻهو حضرت جن جي ٻيڙي کي ايندو ڏسي خوش پئي ٿيا. ان وقت پاڻ پنهنجي زبان وحي ترجمان سان فرمايائون ته شال مون کي به الله سبحانهٗ و تعالىٰ جي وصال جي اهڙي خوشي حاصل ٿئي.

[1] سورة التوبه آيت 102

71. هڪ ڏينهن حضرت جن فرمايو ٿي ته الله تبارڪ و تعالىٰ جي ديدار فرحت آثار لاءِ ڪوشش ڪريو. ان کان بعد هڪ نقل مثال طور بيان فرمايائون ته هڪ بادشاه هو جنهن هڪ باغ تيار ڪرڻ جو حڪم ڪيو. جڏهن باغ نهي راس ٿيو ته ان ۾ قسمين قسمين ميوا گل هيا. وري بادشاه حڪم ڪيو ته ان باغ ۾ محلاتون ٺاهي، انهن ۾ خزانا، ڳائڻيون، نچڻيون ۽ عيش عشرت جو سامان ۽ ٻيون قيمتي شيون موجود ڪيون وڃن. ان کان پوءِ بادشاه سموري لشڪر کي گهرائي چيو ته آئون هن باغ جي اندر لڪي ٿو وڃان اوهان سڀئي ڪوشش ڪري مون کي ڳولي لهي ڏسو. جڏهن بادشاه ان باغ ۾ لڪي ويو ته سڀئي بادشاه کي ڳولڻ لاءِ ان باغ ۾ ويا. جڏهن ان باغ اندر طرحين طرحين نعمتون ڏٺائون ته کائن بادشاه جي ڳولا ڪرڻ ئي وسري وئي ۽ هو انهن نعمتن ۾ مست ٿي ويا. ڪي دنيا ۽ تونگري ۾ لڳي ويا ۽ ڪي ڳائڻين ۽ نچڻين ۾ ته ڪي وري گلن جي نظارن ۾ ته ڪي ميون کائڻ ۾ مست ٿي ويا. پر جيڪي بادشاه جا سچا عاشق ۽ سندس محبت ۾ فنا هئا تن باغ جي ڪنهن به دل فريب ۽ سهڻي کان سهڻي شيءِ ڏانهن نهاريو به ڪين ۽ پنهنجي اکين ۾ "ما زاغ البصر" وارو سرمو پائي بادشاه جي حضور ۾ پهچي سندس وصال ماڻيائون. باقي جيڪي اڌورا عاشق ۽ بادشاه جي رعب تاب کان ڊڄندڙ ۽ مطلبي هيا تن ٿورو گهڻو باغ جو نظارو به ڪيو ۽ بادشاه کي به وڃي لڌائون. باقي ٻيا جيڪي رڳو باغ جي نعمتن ۾ مست هيا تن ڪجھ به نه ڪيو. ايتري ۾ بادشاه پنهنجي پردي واري جاءِ مان نڪري جلوه افروز ٿيو. جيڪي سندس سچا عاشق هئا تن کي اهو سمورو باغ حوالي ڪري چڙيائين ۽ پاڻ به انهن کان راضي ٿيو. جيڪي اڌورا عاشق يا مطلبي هيا تن کي سزا ۽ دڙڪن دهمانن کان پوءِ ان باغ ۾ رهڻ لاءِ هڪ ڪنڊ ملي. باقي جن باغ ۾ رڳو عيش عشرت کان سواءِ ٻيو ڪجھ به نه ڪيو هيو تن کي باغ کان محروم ڪري عذاب واري جاءِ ۾ بند ڪري چڙيائين ۽ بادشاه کائن سخت ناراض به ٿيو. (ان مثال کان بعد فرمايائون ته) ظاهر آهي ته هي جهان به خدا تعالىٰ جو مجازي باغ آهي،

جنهن ۾ حق سُبحانهٗ و تعالىٰ جي ذات اقدس پوشيده آهي ۽ ان کان ٻاهر نہ آهي. جيڪو سندس جستجو ڪندو تہ اهو ضرور لهندو. جيئن قرآن مجيد ۾ آهي: ”وَ اَن لَّيۡسَ لِلۡاِنسَانِ اِلَّا مَا سَعىٰ[1]“ يعني انسان جي هٿ ۾ صرف ڪوشش آهي. اهڙيءَ طرح قدسي حديث ۾ آهي: ”مَن طَلبني وَجدَني“ يعني جيڪو مون کي طلب ڪندو سو مون کي لهندو. مٿئين مثال موجب هن جهان جي ماڻهن جا بہ ٽي قسم اهن. عاقل، نيم عاقل، ديوانا. عاقل اُهي عارف باالله ڪامل مڪمل شخص آهن، جيڪي الله تعالىٰ جي محبت ۽ معرفت کان سواءِ ڪجھ بہ نہ گهرندا آهن. نيم عاقل اهي صالح ٻانها آهن جيڪي دوزخ جي خوف ۽ بهشت جي آسري تي صالح عملن سان پنهنجو مطلب لهندا آهن. ديوانا اهي ڪافر ۽ سڌ ڙيا آهن جن دنيا جي لذتن ۽ دنوي ڪاروبار کي ئي سڀ ڪجھ سمجهيو آهي (۽ ان جي حاصل ڪرڻ لاءِ پنهنجي حياتي وڃائي ڇڏي اٿن). جڏهن قيامت جي ڏينهن حق سبحانهٗ و تعالىٰ پنهنجي حجاب واري پردي کان ظاهر ٿي پنهنجو ديدار ڪرائيندو تہ پوءِ سڀني انسانن جي حالت بہ ان بادشاهہ ۽ ان جي لشڪرين واري مٿئين مثال وانگر ٿيندي.

72. هڪ دفعي حضرت جن جي حضور ۾ ويٺا هئاسون تہ ٻن فقيرن پاڻ ۾ ڪنهن ڳالھ تي بحث ڪيو. تنهن تي پاڻ فرمايائون تہ: فقيري ان طرح نہ هوندي آهي. فقيري خاڪ ٿيڻ آهي جيڪا ڪٽيل سٽيل ۽ پاڻي ۾ پسيل هجي.

73. هڪ پيري فرمايائون تہ: ولي ڪنهن کي نہ رنجائيندا آهن ۽ اهڙا تہ گهڻا آهن، پر ڪي ٿورا اهڙا هوندا جيڪي ڪنهن ٻئي جي رنجائڻ سان رنج نہ ٿين.

74. هڪ وقت سندن صحبت ۾ ويٺو هيس. پوءِ فرمايائون تہ: مرشد ڪامل جي حضور ۾ دل کي حاضر ڪري ويهجي. جيڪڏهن دل حاضر نہ

[1] سورة النجم آيت 39

ٿئي ته نه ويهجي (جو اهڙي کي فيض نه ملندو) ۽ بي نصيب رهجي ويندو. پوءِ هي بيت فرمايائون:

آگم ڪيو اچن، سڄڻ سانوڻ مينهن جيئن،
پاسي تن وسن، جي سپ جماندر سڪيون.

ان کان پوءِ مثال ڏنائون ته جيڪڏهن گهور گهوربي ته ان مان حصو ان کي ملندو جيڪو ڪپڙو وڇائيندو ۽ جيڪو غافل ٿي ڪپڙو نه جهليندو سو ان گهور کان بي نصيب رهجي ويندو.

پوءِ فرمايائون ته هڪ ڏينهن هڪڙو بادشاهه ڪنهن ولي جي زيارت جي ارادي سان روانو ٿيو. ولي سڳوري جي دربار ۾ جيڪي به صحبتي ويٺل هيا سي بادشاهه جو ٻڌي، سڀئي ان ولي جي ڪچهري ڇڏي بادشاهه کي ڏسڻ لاءِ ٻاهر هليا ويا. مگر هڪڙو فقير جيڪو اکيون اکين ۾ اڙايو بزرگ جي ديدار ۾ مست ويٺو هيو ۽ درويش کان پري نٿي ٿيو تنهن کي درويش فرمايو ته تون به بادشاهه جي اڳ تي وڃ. تنهن تي ان فقير هي بيت پڙهيو:

بيت

همه شهر پر ز خوبان من در خيال ماهي
چه کنم که چشم بدخو نه کند بکس نگاهي

يعني: سارو شهر سهڻن سان پريل آهي مگر آئون پنهنجي هڪڙي محبوب جي خيال ۾ آهيان. پنهنجي بڇڙي عادت واري اک کي ڇا ڪريان جيڪا هڪ محبوب کان سواءِ ٻئي ڪنهن ڏانهن نهاري ئي ڪانه ٿي.

75. هڪ دفعي حضرت جن جي صحبت ۾ ويٺو هيس. پنهنجي زبان مبارڪ سان نقل بيان فرمايائون ته: هڪ رات احمد شاهه (ابدالي) پنهنجي وزير

سان حضرت مخدوم صاحبؒ جي زيارت لاءِ پريان لوءِ شريف آيو. حضرت مخدوم صاحبؒ پنهنجي هڪ فقير سان گڏجي شهر کان ٻاهر اچي بادشاھ سان ملاقات ڪري هيٺ زمين تي ويهي رهيا ۽ احمد شاھ ابدالي بيٺو رهيو. ان کان بعد بادشاھ جي وزير پنهنجو ڪپڙو وڇايو پوءِ بادشاھ ان ڪپڙي تي ويهي رهيو. تنهن تي فقير جيڪو حضرت مخدوم صاحبؒ سان گڏجي آيو هيو، تنهن هي بيت پڙهيو:

نڪي ٻانهڙين ۾ نڪي منجهه ڪنن،
محب پايو من، ٿي ملي مالا تن کي.

76. هڪ دفعي هڪ فقير حضرت جن جي ڪپڙي مبارڪ جي دامن وٺي سندن حضور ۾ عرض ڪيو ته: دامن لڳي جو ننگ توهان تي آهي. ان فقير کي فرمايائون ته هي دامن وارو ڪپڙو نيٺ فنا ٿي ويندو. دامن اها نه آهي. دامن هي آهي ته اوهان متابعت (تابعداري) واري دامن کي سچي ارادي ۽ ڪامل اعتقاد سان مضبوط ڪري وٺو جيڪا ڪڏهن به فنا نه ٿيندي.

77. هڪ وقت فرمايائون ته: خدا تعالىٰ جي طالب کي جڳائي ٿو ته هر گهڙي هر پَلڪ الله تعالىٰ جي يادگيري کان غافل نه ٿئي. جيئن ڪو ماڻهو پنهنجي ڪنهن پياري عزيز کي ان جي ٻاهر وڃڻ وقت هميشه ياد پيو ڪندو رهندو آهي، تيئن خدا تعالىٰ کي ياد ڪجي.

سرور عالم ﷺ جن فرمايو آهي: **اَنَا غَيُورٌ وَاللّٰهُ اَغْيَرُ مِنِّي**، يعني آئون غيرت وارو آهيان ۽ الله تعالىٰ مون کان وڌيڪ غيرت وارو آهي. بيت:

اکيون سي ئي ڏار، جنهن سان پسين پرينءَ کي،
ٻئي ڏي ڪيم نهار، راول ريسارڙو گهڻو.

يک چشم زدن غافل زان ماه نباشم ترسم که نگاهي کند آگاه نباشم	يعني: هڪ اک ڇنڀڻ جيترو به پنهنجي چنڊ (جهڙي محبوب حقيقي) کان غافل

نه ٿيندس، ڏجان ٿو ته متان اوچتي نگاهه ڪري ۽ مون کي خبر نه پوي.

78. هڪ وقت سندن فيض پري صحبت ۾ ويٺو هيس. تڏهن فرمايائون ته: مجازي عشق جي تعريف جڏهن ته زبان سان نٿي ڪري سگهجي پوءِ حقيقي عشق جي ڳالهه زبان سان ڪيئن ٿي سگهندي؟ ان کان بعد هڪ نقل بيان فرمايائون ته به پينر هيون تن هڪ ٻئي سان واعدو ڪيو هو ته اسان ٻنهي منجهان جيڪا اڳ ۾ پرڻجي سا ٻي پيڻ کي نڪاح جي لذتن جي خبر ٻڌائيندي. جڏهن انهن مان هڪ جي شادي ٿي وئي ته ٻي پيڻ کانئس پڇيو ته اي ادي! ٻڌاءِ ته نڪاح جون لذتون ڪيئن هونديون آهن؟ تنهن تي ان چيو ته اي منهنجي پيڻ! اهي لذتون زبان سان بيان نٿي ڪري سگهان. جڏهن تون نڪاح ڪندينءَ ته ان وقت توکي انهن جي خبر پوندي. اي يارو! جڏهن مجاز جي لذتن کي زبان سان بيان نٿو ڪري سگهجي ته حقيقي لذت کي زبان سان ڪيئن چئي سگهبو؟

79. هڪڙي وقت مسجد شريف ۾ فقيرن سان صحبت دوران زبان مبارڪ سان نقل بيان فرمايائون ته: هڪڙي ولي شخص پنهنجي جاءِ تي پنهنجي ڪپڙن مان جُون وٺي ڪڍيون. ان دوران هڪڙو بادشاهه پنهنجي وزير سان گڏجي ان ولي جي زيارت لاءِ سندس دروازي تي آيو. هڪڙو مريد ان بزرگ سان گڏ ويٺو هو، تنهن جو بادشاهه کي ايندو ڏٺو ته خوشي مان رڙ ڪري چيائين ته: سائين! بادشاهه بيٺو آهي. تنهن تي مريد کي ان بزرگ چيو ته آئون سمجهان ٿو ته شايد ڪا وڏي جون لڌي اٿئي تڏهن خوش ٿيو آهين. ان کان پوءِ بادشاهه ۽ وزير ٻئي ڄڻا ان بزرگ جي اڳيان اچي ويٺا پر بزرگ پنهنجي حال ۾ جيئن جو پير ڊگها ڪيو ويٺو هو تنهن بادشاهه ڏانهن واجهايو به ڪين. (وزير کي ان ڳالهه تي مٺيان لڳي ته هي درويش بادشاهه ڏانهن واجهائي به ڪين ٿو تنهن تي) وزير ان بزرگ کان پڇيو

نہ اي فقير! اوهان ڪڏهن ڪان پير ڏڳها ڪيا آهن؟ بزرگ فرمايو نہ ان ڏينهن ڪان جڏهن ڪان اسان طمع جو هٿ ڪوتاهہ ڪيو آهي.

80. هڪ دفعي حضرت جن **قدّس اللّٰهُ سِرّہُ المقدس** جي صحبت ۾ ويٺو هيس. زبان دُرافشان سان فرمايائون نہ: حق تعالىٰ جي طالب ڪي گهرجي نہ جلال ۽ جمال جي حالت ۾ خوش هجي ۽ خوشي ۽ غمي ۾ بہ هڪ جهڙو هجي. ان ڪان بعد هي بيت پڙهڻ فرمايائون:

سدا سُور نہ هُون، گُوندَر وڃن گذري،
اوڪايُون عاقل چوي، پَرڪا ڪارڻ پُون،
چڱا ائين چُون، نہ در نہ مَڃي دوست جو.

81. هڪ وقت فرمائي رهيا هئا نہ: اللّٰہ تعالىٰ جي ولين جا گهڻائي قسم آهن. هڪڙا انهن مان "عزلتي" (يعني گوشہ نشيني ڪندڙ) هوندا آهن، جيڪي پاڻ کي هر حالت ۾ گمنام ۽ لڪل رکندا آهن. ان ڪان بعد هڪ نقل بيان فرمايائون نہ: هڪ اهڙي قسم وارو ولين مان ننڊ ۾ هو، جنهن ڪان ننڊ جي حالت ۾ زبان تي اللّٰہ جو اسم بلند آواز سان جاري ٿي ويو. صبح جي وقت ان کي سندس زال ٻڌايو نہ رات ننڊ ۾ تنهنجي زبان مان هن طرح بلند آواز سان مون اللّٰہ پاڪ جو اسم مبارڪ ٻڌو آهي. ان ڳالهہ ٻڌڻ شرط کيس افسوس ٿيو نہ هي مون ڪان ڇا ظاهر ٿي پيو آهي ۽ (ان افسوس ۾) هو گذاري ويو. ان ڪان پوءِ سندس پيڻ ان جي وفات جي خبر ٻڌي آئي ۽ اچي چيائين نہ هن ڪچي لاءِ ڪهڙي طرح روئان، جو هي اجا ڪچو هيو. ڇاڪاڻ نہ پاڻ کي خواب ۾ خوار ڪري وڌائين.

82. هڪڙي وقت مسجد شريف جي اڱڻ ۾ فقيرن جي جماعت سان صحبت ويٺي فرمايائون. ان دوران فرمايائون نہ: اللّٰہ تعالىٰ قرآن مجيد ۾ فرمايو آهي: "**لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ**[1]" يعني توهان هرگز ڀلائي کي نہ پهچندؤ

[1] سورة آل عمران آيت 92

جيستائين خدا جي راهہ ۾ پنهنجي پياري شيءِ کي خرچ نہ ڪندؤ. پوءِ هي بيت پڙهيائون.

مال جان را تو بروي‌کجا بباز راه نزديکست چرا کردي دراز	يعني: مال ۽ ساهہ ٻئي گڏي گهور ڪر، رستو تہ ويجهو آهي پر تو ان کي چو ڊگهو ڪيو آهي؟

83. هڪڙي وقت صحبت دوران هيءَ وصيّت فرمايائون: **اَلصَّبرُ مِفتاحُ الْفَرحِ**. يعني صبر خوشيءَ جي ڪنجي آهي. ان کان بعد پنهنجي زبان وحي ترجمان سان هينيان بيت پڙهيائون:

1

صبر جن جو سير، تير نہ گسي تن جو.

2

لائي ترار لا جي، ڪٽي خچر کي هڻ،
سَڌن جون سيّد چوي، وَڃون سڀ وڪڻ،
پير ٿِنهان پوءِ کڻ، تہ هلڻ ۾ هورو ٿئين.

3

هي هي جو هڪدم، اَجَل کان اڳي مرين،
مرتبو تنهنجو مرشد چوي، تهڙو ٿئي اُتم،
ڪيو ادريس اهڙو ڪم، تہ جوڳو جنّت جو ٿيو.

4

اوپر ڏانهن ٿي ايريو، تہ ڪڪر لاٿي ڪس،
سائدي جو سيّد چوي، هت رهڻ ڪونهي رس،
اتي نيئي وس، جاٿي ساڪِن منهنجا سپرين.

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِينَ.

ملفوظات شريف صغير مسميٰ صحبتنامہ (فارسي) جو ترجمو بتاريخ 10 رمضان المبارڪ سن 1411ھ مطابق 27 مارچ سن 1991ع اربع جي رات هڪ بجي پورو ٿيو.

مفتي عبدالرحيم سڪندري

ملفوظات شريف ننديءَ جي سنڌي ترجمي نالي ”صحبت سپيرين جي“ جي ڪمپوزنگ بتاريخ 15 مئي 2006ع اڱاري جي رات جو 12 بجي مڪمل ٿي.

عبدالرحيم نظاماڻي